

Arkeologia nyt

2023

Polkuja kosteikkojen arkeologiaan

Suoruumiit peilikuvana menneisyyteen
Kosteikkojen sähköistä kaivuuta
Kosteikkojen suojelemisen haasteista
Rautakautiset lastenhaudat
Ravattulan Ristimäen keihäshauta
Louhi ry 20 vuotta
Tutankhamonin salaisuudet

2023

26. vuosikerta

Ilmestyy kerran vuodessa

Julkaisija:

Turun Maakuntamuseon ystävät
– Åbo Landskapsmusei vänner ry
Arkeologian jaosto
– Arkeologi sektionen
Turku

Osoite:

Turun maakuntamuseon ystävät ry
Turun Museokeskus
PL 286
20101 Turku

Päätoimittaja:

Nora Kivisalo
puh. 045 7877 4487
norakivisalo@gmail.com

Toimituskunta:

Liisa Hyvönen
Hanna Lehmusto
Leif Michaelsson
Mikko Pulla

Taitto:

Johanna Marttila

Tilaukset ja ilmoitusmyynti:

arkeoinfo@gmail.com

Painopaikka:

Painosalama, Turku

ISSN 1236–4827

Ilmoituskoot ja - hinnat:

Koko sivu (180 x 255 mm), 400 e
1/2 sivua (180 x 125 mm), 200 e
1/4 sivua (180 x 60 mm), 100 e
Neliö (118 x 125 mm), 100 e
Vaakakehys (118 x 60 mm), 50 e

Kansikuva:

Venla Hämäläinen (vas.) ja Olli Eranti
(oik.) Järvensuon kaivauksilla kesällä
2020. KUVA SATU KOIVISTO

Tässä lehdessä

3 Pääkirjoitus

Nora Kivisalo

4 Polkuja kosteikkojen arkeologiaan

Satu Koivisto

10 Tollundin mies – Julkkis kaltaistensa keskuudessa

Suoruumiit peilikuvana menneisyyteen

Aster Niemelä

13 Kosteikkojen sähköistä kaivuuta

Muinaisjäännökset Museoviraston tietokannassa

Antti Laitinen

18 Kosteikkojen suojelemisen haasteista

Huomioita Ramsar-kosteikkotoimintaohjelmasta

Rauli Aalto

24 Uusien analyysien ja kontekstualisoinnin

**merkitys rautakautisten lastenhautojen
tunnistamisessa**

Ulla Moilanen

28 Ravattulan Ristimäen keihäshaudan vyönsolki

Punaista kangasta nahkavyössä

– rakkauden symbolina?

Jaana Riikonen

34 Ravattulan Ristimäen haudan 11/2014

keihäänkärki ja sen toisinto

Juha Ruohonen

38 Louhi ry 20 vuotta

Pronssikausihenkinen kuororituaali Laitilan

Hautvuorella

Maija Mäki ja Sirkku Pihlman

42 Tutankhamonin salaisuudet

Hanna Lehmusto

Arkeologian harrastajilla on omat facebook-sivut.
Käy tykkäämässä sivuista, liity seuraajaksi ja osallistu
keskusteluun. Sivut löydät nimellä "arkeologian ystävät".
Meitä on jo 9414!

Kulttuuriperintömme katoavien kosteikkojen kätköissä

KUVA A. KIVISALO

Kannen kuvassa ollaan syvällä Humppilan Järven-suon kivikautisessa kulttuurikerroksessa kesällä 2020. Muinaisella järvenrannalla sijaitseva kohde sai uuden esiinnousun 1980-luvulla kesken jääneiden kaivausten jälkeen, kun tutkijatohtori **Satu Koivistolle** tarjoutui mahdollisuus tutkia työryhmänsä kanssa paikkaa kahtena kesänä (2020, 2021) osana kolmi-vuotista Suomen Akatemian rahoittamaa hanketta *Kaunista ja katoavaa: Kosteikkojen orgaanisten arkeologisten aineistojen kerrostuminen ja säilyminen*.

Kaivaukset olivat määrällisesti ja laadullisesti tuloksetta, ja ne vetivät puoleensa laajan mediahuomion. Erityisesti uutisaiheeksi nousi 4400 vuoden ikäinen puinen käärmeveistos – toistaiseksi lajissaan ainutlaatuinen. Käärmeveistos on malliesimerkki siitä, miten eloperäinen aines, joka muuten hajoaa nopeasti happamassa maaperässämme, voi säilyä hapettomissa kosteikkokohteissa erinomaisesti. Orgaanisesta aineksesta oli säilynyt puu-, kaarna- ja tuohiesineiden lisäksi myös kasvijäännöksiä ja palamatonta eläinluuta. Kuivanmaan kohteisiin verrattuna kosteikkokohteiden tutkimuspotentiaali on siis valtava, siitä huolimatta niitä tunnetaan ja on tutkittu varsin niukasti. Satu Koivisto valaisee tässä artikkelissaan kosteikkokohteiden mahdollisuuksia omakohtaisesti ja monisyisesti.

Elinympäristönä kosteikot ovat maailman uhanalaisimpia. Tämä koskee myös maamme, jossa suot ja turvemaat kattavat noin kolmanneksen maapinta-alasta. Suomi on mukana kosteikkoja ja vesialueita suojelevassa kansainvälisessä Ramsar-sopimuksessa, joka käsittää myös vastuun kulttuuriperintömme säilyttämisestä. Viimeisimmän raportin mukaan noin puolet kosteikkoluontotyypeistämme on luokiteltu uhanalaisiksi. Ihmisen toiminnasta aiheutuvat haitat, kuten maankäytön voimakas tehostuminen sekä maaperän happamoituminen ja ilmastomuutos luovat painetta yhä kiireellisempiin toimiin kosteikkoarkeologien kohteiden paikantamiselle ja tutkimukselle.

Tunnetuissa kohteissa tarvitaan myös toimenpiteitä, kuten säilymisolojen seurantaa – esimerkkejä tuhoutumisprosesseista on jo näköpiirissä.

Tässä numerossa kosteikkoarkeologisia aiheita on lähestytty monesta eri näkökulmasta. Kosteikkojen suojelutyön haasteita Suomen Ramsar-toimintaohjelman puitteissa on pohtinut **Rauli Aalto**: kun mukana on useiden eri alojen ja toimijoiden intressit, yhteisten tavoitteiden ja toimintatapojen yhteensovittaminen voi olla vaikeaa. **Antti Laitinen** esittää parannusehdotuksia Museoviraston tietokannan ongelmiin kosteikkokohteiden rekisteritietojen kokoamiseksi ja kohteiden hakuprosessin helpottamiseksi. Sähköisen tietokannan parannukset sujuvoittaisivat myös kenttätöiden valmistelutyötä ja inventointia. **Aster Niemelä** katsoo puolestaan Tanskan Jyllannin kuuluisaa suomuumiota, ”Tollundin miestä”, pohjoisirlantilaisen runoilijan Seamus Heaney’n silmin. Suoruumis on esimerkkinä menneisyyden jäänteille luoduista identiteeteistä tuoden ne siten nykyihmiselle helpommin lähestyttäviksi ja jopa samaistumiskohteiksi.

Kosteikoista pistäydymme vielä kuivalla maalla Ristimäellä ja Anivehmaanmäellä, ja kauempanakin. **Jaana Riikonen** ja **Juha Ruohonen** käsittelevät Ravattulan Ristimäen keihäshautaa kahden eri löydön – vyönsoljen ja keihäänkärjen – valossa. Rautakautisten lastenhautojen tunnistamisesta ja tulkinnasta kirjoittaa **Ulla Moilanen**, esimerkkinä Yläneen (nyk. Pöytyä) Anivehmaanmäen ruumiskalmiston aikuisen ja lapsen yhteishautaus. *Lounais-Suomen esihistoriamatkailuyhdistys Louhi ry* esittäytyy Laitilan Hautvuorella ja Louhenlinnassa vietetyn vuosijuhlan merkeissä; tässä huomattavaa on, että muinaisjäännöksen voi siis kokea myös tieteellis-taiteellisesti! Viime vuonna Tutankhamonin haudan löytymisestä tuli kuluneeksi sata vuotta. **Hanna Lehmusto** esittelee dosentti Minna Silverin teoksen *Tutankhamonin salaisuudet*, joka on ensimmäinen suomalaisen aiheesta kirjoittama teos.

Nora Kivisalo

POLKUJA KOSTEIKKOJEN ARKEOLOGIAAN

SATU KOIVISTO

← Kirjoittaja näytteen-
otossa Humppilan Järven-
suo 1:n kivikautisella
soistuneella asuinpaikalla.

KUVA JOHANNA SEPPÄ

Meillä pohjoisessa orgaaniset materiaalit, kuten puu, kaarna, palamaton luu ja kasvinosat, säilyvät vain aniharvoin arkeologisilla kohteilla. Kuivamaan kaivauksilla voi löytää vain murtoosan niistä merkeistä, joita esihistoriallisesta ihmistoiminnasta on jäänyt jäljelle. Sen sijaan soista ja muista kosteikoista voi löytää vielä sellaisia aineistoja, joita kuivamaan arkeologisilla kohteilla ei ole säilynyt.

Asuinpaikkoja ja muita kohteita on hautautunut syvälle kosteikkoihin esimerkiksi maankohoamisen ja vesistöjen pinnanvaihtelun myötä. Paikoille on voinut muodostua arkeologisia ”aikakapseleita”, joihin mikrobeilla ja muilla hajottajaeliöillä ei ole pääsyä. Kosteat ja hapettomat kerrostumat tarjoavat meille arkeologeille todellisia aarreaittoja, sillä niissä on voinut säilyä poikkeuksellista tietoa muinaisesta arjesta, elinkeinoista ja jopa uskomuksista. Ihmistoiminnan lisäksi kosteikot tarjoavat harvinaisen mahdollisuuden tarkastella myös ympäristönmuutosta pitkällä aikavälillä. Tällaisten kohteiden monitieteinen tut-

kimus voi tuoda ratkaisuja myös nykypäivän haasteisiin.

Huolimatta valtavasta suoalastamme – ja tuhansista nykyisistä ja entisistä vesistöistä – kosteikot ovat olleet Suomessa arkeologisen tutkimuksen kohteena vain satunnaisesti, ja niiltä tunnetaan yllättävän vähän muinaisjäännöksiä. Osin tämän takia kosteikkoympäristöjä ei ole kyetty huomioimaan riittävästi kulttuuriperinnön hallinnointi- ja suojelutyössä, joka muodostaa perustan myös ”kaupalliselle arkeologialle”, eli maankäyttöön liittyvälle kenttätutkimukselle. Rakennustoiminta ja erityisesti ojitus – joko infrastruktuuriprojekteihin tai maa- ja metsätalouteen liittyen – uhkaavat näiden hauraiden kohteiden säilymistä paljon aikaisemmin oletettua enemmän, mihin ilmastonmuutoksen vaikutukset tuovat vielä oman lisänsä.

Suojeluviranomaisilta puuttuu keskeisiä työkaluja ottaa kosteikkoja huomioon maankäytön muutosaineissa, sillä useimmiten syvälle hautautuneiden kohteiden paikantaminen, kaivaminen ja hallinnointi on vaikeaa ja eri puolilta

maata saatavat tiedot epäyhtenäisiä. Rekisteritiedot kosteikkokohteista ovat hajanaisia ja vaikeasti löydettävissä (ks. Antti Laitinen, tämä lehti) verrattuna moniin kuivanmaan alueisiin. Kosteikkoissa kohteita on löytynyt pääasiassa sattumanvaraisesti, yleisimmin maankäytössä esiin tulleiden löytöjen kautta. Kosteikot ovat erittäin uhanalaisia, ja niiden arkeologisten kohteiden säilyminen pitää turvata myös tuleville sukupolville.

Sukellus turpeeseen

Arkeologian opiskelijana Helsingin yliopistossa 1990-luvun lopulla minulle tarjoutui mahdollisuus osallistua Yli-Iin (nyk. Oulun) Purkajasuon monivuotisiin kaivauksiin. Sitä ennen olin vain raapaissut aiheen pintaa, lähinnä muutamilla professori Ari Siiriäisen luennoilla, joilla käsiteltiin kosteikkojen arkeologisia kohteita. Ari kiinnostui ”suoarkeologiasta” jo 1960-luvulla ja kaivoi useita klassikko-kohteitamme, kuten Yli-Iin Kierikkisaarta, Rovaniemen Kärräniemeä ja Humpplan

Järvensuota. Oulun junaan Helsingistä hypätessäni en kuitenkaan vielä käsittänyt, miten merkittävä tapahtumien ketju oli tuolloin käynnistymässä.

Heti kun Purkajasuon kaivauksilla kaksimetrisen turpeen ja tulvahiekan alta alkoi paljastua ensimmäisiä kivi-kautisia puuesineitä, ymmärsin hyvin, että olen todistamassa jotain ainutlaatuista ja arkeologisesti merkittävää. Yli 5 000 vuotta vanhojen – ja kuin vasta eilen työstettyjen – puuesineiden ja kalastusrakenteiden poikkeuksellinen laatu ja valtava määrä olivat jotain sellaista, mistä en ollut voinut aiemmin uneksia-kaan, erityisesti Suomessa, jonka happaman maaperän tiedetään säilyttävän orgaanisia materiaaleja huonosti.

Kaivausalueilla kahlatessamme vitsailimme työkavereiden kanssa, että tulisin todennäköisesti kirjoittamaan myös väitöskirjani joskus Purkajasuosta – tai tarkemmin ottaen yhdestä tietystä liestekatiskan tuohisolmusta – mikä tietysti huvitti meitä tuolloin valtavasti. Aihe ei kuitenkaan jättänyt minua rauhaan,

ennen kuin sain Helsingin yliopistossa vuonna 2017 valmiiksi väitöskirjani, jossa käsittelin myös Purkajasuota ja sen puisia kalastusrakenteita – tuohisolmuineen.

Hyvin säilyneet orgaaniset esineet, paalu-asumukset ja suoruumiit (ks. Aster Niemelä, tämä lehti) ovat tyypillisesti ensimmäisiä asioita, jotka tulevat mieleen kosteikkoarkeologiasta puhuttaessa. Purkajasuota ja myöhempiä kosteikkokoke-muksia rikkaampana minun on nykyisellään hyvin vaikea suhtautua pelkästään kuivanmaan arkeologisten kohteiden todistusvoimaan. Yksi keskeisistä kysymyksistä on tutkimusaineistojen edustavuus, sillä ilman orgaanisten materiaalien poikkeuksellisia säilymisoloja, useimpien kosteikkokaivausten saaliina olisi ollut

↓ Purkajasuon noin 5200 vuotta vanhan kalastusrakenteen tuohipunoksia.

KUVA SATU KOIVISTO

→ Järvensuon noin 4400 vuotta vanha käärmelveistos löytöpaikallaan. KUVA SATU KOIVISTO, TURUN YLIOPISTO

vain kourallinen kvartsia ja muutama palkan keramiikkaa, eikä meillä olisi aavistustakaan tuhansien vuosien takaisista kalastusmenetelmistä, kasvinyöreistä, käärmeveistoksista tai tuohenkäytöstä.

Turvemaat tapetilla

Kosteikot ovat keskeisessä roolissa kamp-paillessamme ilmastomuutosta ja luontokatoa vastaan. Soiden kuivattaminen on kuulunut olennaisesti suomalaiseen tehometsä- ja maatalouteen, ja ojituksen vaikutukset näkyvät laajasti ympäristössämme. Tiedot turpeen, suomensien ja suopeltojen hyödyntämisen vaikutuksista ilmakehään ja vesistöihin lisääntyvät jatkuvasti. Turvemaiden kuivattamisesta ollaan vähitellen luopumassa, mutta jo aiheutettuja vahinkoja on hidasta, tai jopa mahdotonta, enää korjata.

Turvemaat ovat keskiössä myös suoluonnon palauttamisessa ja niihin on haudautunut valtaosa kosteikkoarkeologisista kohteistamme. Ennallistamis- ja suojelutoimien vaikutusta arkeologisen

kulttuuriperinnön säilymiselle ei ole meillä vielä tutkittu (ks. Rauli Aalto, tämä lehti). Muualla Euroopassa moniteisiä tutkimuksia ja hautautumisympäristön seurantaa on tehty jo pitkään, ja ennallistamisessa on havaittu myös ongelmia. Yhtäkki-
nen vedenpinnan nousu voi nimittäin edistää, ja jopa kiihdyttää, osin jo kuvuneiden orgaanisten aineistojen tuhoutumista. Suomessa kunnostuskohteiden arkeologista potentiaalia on kartoitettu vain satunnaisesti, eikä tiedonkeruussa ulotuta vielä ”pintaa syvemmälle” tai toimenpiteiden laajempaan vaikutuspiiriin.

Kosteikkokohteiden säilymisolot ovat jo heikentyneet ja aktiivisempaa otetta tarvitaan niin tutkimus- kuin suojelurintamalla. Ilmastomuutoksen ja ihmistoiminnan vaikutukset kohteiden säilymiselle ovat kiistattomia ja nousevat

”
Yli 5 000 vuotta vanhojen
– ja kuin vasta eilen työstettyjen –
puuesineiden ja kalastusrakenteiden
poikkeuksellinen laatu ja valtava
määrä olivat jotain sellaista,
mistä en ollut voinut aiemmin
uneksiakaan

keski-
lämpö-
tilat, sään
ääri-ilmiöt, alati
kasvava maankäyttö ja merenpinnan
nousu uhkaavat arkeologista kulttuuri-
perintöä. Uusien asiantuntijoiden koulu-
tus sekä kansainvälinen ja monitieteinen
yhteistyö ovat avainasemassa toimivien
ratkaisujen löytämiseksi ja tulosten vai-
kutusten kasvattamiseksi.

Uusia osaajia

Aloitin kolmivuotisen tutkijatohtori-
projektin Suomen Akatemian rahoituk-
sella Turun yliopistossa syksyllä 2019.
Keskityin projektissani ”Kaunista ja

Kosteikkokohteiden säilymisolot ovat jo heikentyneet ja aktiivisempaa otetta tarvitaan niin tutkimus- kuin suojelurintamalla. Ilmastonmuutoksen ja ihmis-toiminnan vaikutukset kohteiden säilymiselle ovat kiistattomia ja nousevat keskilämpötilat, sään ääri-ilmiöt, alati kasvava maankäyttö ja merenpinnan nousu uhkaavat arkeologista kulttuuriperintöä.

katoavaa: Kosteikkojen orgaanisten arkeologisten aineistojen kerrostuminen ja säilyminen” kivikautisen Humppilan Järvensuo 1:n soistuneen asuinpaikan monitieteiseen tutkimukseen. Projektin oli luonnollinen jatke väitöskirjalleni ja toteutti yhden pitkäaikaisen arkeologisen unelmani.

Uusissa kaivauksissa vuosina 2020–2021 sain työryhmäni kanssa todistaa sellaista orgaanista aarteiden löytymistä, jollaisia emme aiemmin tiedäneet olevan edes olemassa. Nykyisen suopellon uumenista, syvältä turpeesta ja muinaisjärven pohjaliejusta, löytyi edelleen hyvin säilynyttä orgaanista aineistoa tuhansien vuosien takaa, mm. puisien kalastusrakenteiden osia, me-loja, verkonkohoja ja -painokiviä, ja jopa puuveistoksia. Voimakkaasta ojituksesta huolimatta kohteen vettynyt hapettomat kerrostumat ovat säilöneet myös kasvien ja eläinten jäännöksiä, kuten

↓ Siikaneva Orivedellä. KUVA SATU KOIVISTO

pähkinäpensaana ja vesipähkinän hedelmien kuoria sekä palamatonta eläinluuta. Mataloituvaa järvenrantaa on hyödynnetty hyvin pitkäkestoisesti kivikaudella, aina myöhäismesoliittiselta ajalta neoliittisen kauden lopulle, noin 6000–2000 eaa. Ojituksen takia pohjavesi kohteella alenee kuitenkin jatkuvasti ja sinne edelleen hautautuneiden aineistojen säilyminen on uhattuna. Projekti osoitti meille erinomaisesti, kuinka vähän me vasta tiedämme Suomen kosteikkoihin hautautuneista arkeologisista kohteista ja kuinka monipuolista ja uskomattoman yksityiskohtaista tietoa voimme niiden avulla saavuttaa.

Kevätlukukaudella 2022 sain Turussa mahdollisuuden pitää myös erikoiskurssin kosteikkojen arkeologiasta. Kurssi järjestettiin ensimmäistä kertaa Suomessa, ja toivoin sen avulla edistävänä kosteikkojen arkeologista tutkimusta sekä motivoivana alalle uusia osaajia. Luennoille ilmoittautui toistakymmentä arkeologian kandi- ja maisterivaiheen opiskelijaa, ja niillä käytiin läpi kohteiden erityispiirteitä, orgaanisia aineistoja, monitieteisiä menetelmiä ja kosteikko-

ympäristöjen uhanalaisuutta. Kurssiin sisältyi myös kirjallisuudessaan laatiminen, jonka aiheen sai itse valita kolmen temaattisen kokonaisuuden joukosta. Yllätyin positiivisesti – erityisesti pitkän koronaeristyksen jälkeen – lähiopetuksen suuresta merkityksestä, opiskelijoiden rohkeudesta heittäytyä uusien ja vaikeidenkin aiheiden äärelle, hyvistä kirjoitusvalmiuksista sekä huolellisesta paneutumisesta annettuun tehtävään. Onnellisten sattumusten kautta meille tarjoutui tilaisuus myös julkaista tämän lehden numerossa muutamia esseitä, joita olemme hioneet yhteisessä kirjoitustyöpajassa vuodenvaihteessa 2022–2023.

Seuraavassa saatte perehtyä ehkä kuuluisimman Pohjois-Euroopan suorumiin – yli 2000 vuotta vanhan Tanskan Tollundin miehen – merkitykseen omana peilikuvanamme, kosteikko-kohteiden sähköiseen tiedonkaivuuseen sekä suojelutyön haasteisiin kansainvälisen Ramsar-ohjelman piirissä.

Tervetuloa vettyneille poluille kosteikkojen arkeologiaan!

↑ Turvetuotantoalueen arkeologista inventointia eteläisellä Saimaalla vuonna 2015. KUVA SATU KOIVISTO, HELSINGIN YLIOPISTO/LOST INLAND LANDSCAPES -PROJEKTI

Kirjallisuutta

- Aalto, M., Siiriäinen, A. & Vuorela, I. 1985. Humpila Järvensuo – A preinvestigation for an archaeological and palaeobotanical project in SW Finland. *Iskos* 5, 165–177.
- Carpelan, C. 2008. On the history and recent studies of the 'Antrea Net Find'. Teoksessa: M. Lavento (toim.) *Karelian Isthmus. Stone Age studies in 1998–2003*, s. 88–127. *Iskos* 16. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Coles, J. M. & Lawson, A. J. (toim.) 1987. *European Wetlands in Prehistory*. Oxford: Clarendon Press.
- Koivisto, S. 2010. Suo- ja kosteikkojen haasteet ja mahdollisuudet. Arkeologipäivät 2009, 5–15. Suomen Arkeologinen Seura.
- Koivisto, S. & Lahelma, A. 2021. Between earth and water: A wooden snake figurine from the Neolithic site of Järvensuo 1. *Antiquity*, 95(382), E19.
- Koivisto, S. & Tikkanen, S. 2016. Suosta ylös – Kosteikkojen ja soiden kulttuuriperintö esiin. *Museoviraston blogikirjoitus* 9.6.2016. <http://blogi.nba.fi/2016/suosta-ylös>
- Siiriäinen, A. 1983. Humpilan Järvensuon kivikautinen löytöpaikka. *Karhunhammas* 7, 79–87.
- Siiriäinen, A. 1986. Kärnäniemi in Rovaniemi. A middle Subneolithic site with a palisade in Northern Finland. *Iskos* 6, 185–198.

TOLLUNDIN MIES – JULKKIS KALTAISTENSA KESKUUDESSA

Suoruumiit peilikuvana menneisyyteen

ASTER NIEMELÄ

Some day I will go to Aarhus
To see his peat-brown head,
The mild pods of his eye-lids,
His pointed skin cap.
In the flat country near by
Where they dug him out,
His last gruel of winter seeds
Caked in his stomach,
Naked except for
The cap, noose and girdle,
I will stand a long time.

↑ Kuvassa Seamus Heaney. KUVA BOBBIE HANVEY, PHOTOGRAPHIC ARCHIVES, JOHN J. BURNS LIBRARY, BOSTON COLLEGE

On inhimillistä, että ihmiset haluavat heijastaa itsensä menneisyyteen ja esi-isiinsä, olivat nämä esi-isät sitten biologisia tai symbolisia. Pohjoisirlantilaisen Nobel-palkitun runoilijan Seamus Heaney (1939–2013) runot Tanskan Jyllannin Bjældskovdalista löytyneestä suomuumiosta, niin kutsutusta Tollundin miehestä, kenties kaikkein tunnetuimmasta suoruumiista, näyttävät tämän kauniilla tavalla.

Heaney kirjoitti Tollundin miehestä kolme runoa, jotka luovat tarinankaaren avulla suoruumiista peilikuvan menneisyyteen. Tollundin miehen lisäksi hän kirjoitti muistakin suoruumiista ja loi teksteillään yhteyden rautakautisten vainajien ja urbaanien kaupunkilaisten välille.

Elämän ja kuoleman kohtaaminen Tanskan soilla

Varhaisen rautakauden Tanskassa suot olivat tärkeiden resurssien lähteitä; irti leikattua turvetta käytettiin rakennus- ja polttomateriaalina. Joistain soista oli

myös mahdollista nostaa rautamalmia, josta prosessoitiin rautaa. Suot olivat arkipäiväisen merkityksensä lisäksi portti ihmisten ja jumalten välillä – niihin laskettiin uhrilahjana muun muassa koruja, ruokaa, vaatteita ja eläimiä, kenties hyvän sadon toivossa. Suurin uhrilahja, jonka ihmiset voivat antaa jumalille oli tietenkin toinen ihminen.

Ihmisruumiiden, eläinten tai esineiden tarkoituksenomainen asettelu tiettyyn paikkaan on useiden arkeologien silmissä selkeä merkki rituaalisesta toiminnasta. Tämä omalta osaltaan tukee monien arkeologien hyväksymää teoriaa siitä, että useat suoruumiit olisivat uhrauksia tai rikoksistaan teloitettuja, eivätkä onnettomuudessa, kuten suohon hukkumisessa, menehtyneitä. Vaikka lukuisat suoruumiit luetaan rituaalisiksi uhrauksiksi, ruumiiden fysiologiset ominaisuudet eivät todistettusti eroa merkittävällä tavalla ajan valtaväestöstä. On siis helppo runoilla, millaisten ominaisuuksien tai kenties tekojen perusteella suouhrit valittiin.

Suoruumiita, joissa on jäljellä pehmytkudosta tai hiuksia, kutsutaan myös suomuumioiksi. Suolurangot taas ovat suoruumiita, jotka nimensä mukaisesti eivät ole säilyneet luurankoa lukuun ottamatta. Mikäli laskemme Euroopasta

löytyneisiin suoruumiisiin sekä suomuumiot että suolurangot, on tunnettuja suoruumiita lähemmäs 2000, ja tätäkin lukua voidaan pitää maltillisena.

Tollundin miehen ruumis aseteltiin suohon huolellisesti nukkuvaan asentoon ja hänen silmänsä ja suunsa suljettiin. Kasvonpiirteet ovat parin tuhannen vuoden iästään huolimatta tunnistettavat, ja on helppo nähdä suoruumis nykyihmisen kaltaisena, kuin omana peilikuvana. Rikostekniset raportit osoittavat Tollundin miehen kuolleen kuristamalla, ja hänen kaulansa ympärillä oli vielä löydettyä nahkainen köysi, joka muistutti hirttoköyttä.

Suorunoilijasta

Heaney koki hengenheimolaisuutta suoruumiiden kanssa, ja tämä näkyy tavassa, jolla hän käsittelee Tollundin miestä runoissaan. Hän kuvailee vainajaa kuin omaa esi-isäänsä, mutta toisaalta käyttää Tollundin miestä yhteisöllisen eikä niinkään yksilöllisen menneisyyden kerronnan työkaluna.

← Tollundin mies leposijassaan Silkeborgin museossa Tanskassa. KUVA SVEN ROSBORN, WIKIMEDIA COMMONS

Heaney teki runoillaan Tollundin miehestä sekä yksilön että osan tätä suuremmasta tarinasta.

Heaneyn isä oli maanviljelijä ja karjanhoitaja, ja hän kasvoi maaseudulla. Hän oli katolilainen protestanttisessa Pohjois-Irlannissa ja eli 30-vuotisten levottomuuksien aikana. Pohjois-Irlannin levottomuuksissa oli kyse siitä, säilytetäänkö alue osana Iso-Britanniaa vai liitetäänkö se Irlannin tasavaltaan. Vaikka konfliktin osapuolia on historiallisesti kutsuttu ”katolisiksi” ja ”protestantiksi”, ei kyseessä ollut uskonnollinen konflikti.

Konflikti oli vahvasti läsnä myös Heaneyn teoksissa kautta hänen uransa, eivätkä runot Tollundin miehestä ole poikkeus. Turvema on vertauskuvallisesti Irlannin menneisyys, symbolinen paikka, jossa elämä ja kuolema kohtaavat. Suoruumiit, joita Heaney kuvaa uhrauksiksi, edustavat hänen mukaansa Pohjois-Irlannin konfliktin aikana turhaan verenvuodatuksen kuolleita. Näin Heaney kirjoittaa Tollundin miehen tarinan osaksi jatkumoa, jossa historia toistaa itseään.

Heaney kirjoitti Tollundin miehestä kolmeen otteeseen; ”The Tollund Man” (1972), ”Tollund” (1996) ja ”Tollund Man in Springtime” (2006). Runojen välissä on vuosikymmeniä, ja ne kaikki lähestyvät Tollundin miehen tarinaa eri tavoin, eri lähtökohdista ja erilaisin tuntein.

Sukellus turpeeseen Heaneyn runojen kautta

Ensimmäisessä runossa lukijan silmien eteen avautuu kuvaus Tollundin miehen turpeenruskeista kasvoista, viimeisen aterian muruista vatsassa ja kaulalle kiristetyistä hirttoköydestä. Heaney kuvaa marttyyriin omaisesti suoruumiin

viimeistä matkaa. Säilymisen mahdollistaneiden suon ominaisuuksien hän kertoo antaneen Tollundin miehelle pyhimyksen kaltaisen kehon. Kuin pyhiinvaeltaja, Heaney kertoo runossa menevänsä tätä viimeistä leposijaa jonain päivänä katsomaan. Niin hän tekikin; katolinen mies vaeli verisen konfliktin keskeltä pakanalliselle turvesuolle hiljentymään suoruumiin viimeisen leposijan äärelle.

”Tollund” -runossa lukija siirtyy maantieteellisesti Tanskaan, tälle niin sanotulle pyhiinvaellukselle Jyllannin suolle. Modernin liikenteen äänistä, satelliittilautasista ja muista urbaanin maailman merkeistä huolimatta suota ja sen ympäristöä käsitellään lähes pyhänä paikkana. Vaikka ajassa on siirrytty eteenpäin, ja paikalla on nykyisin viikinkien futhark-aakkosilla kirjoitettu turistikyltti englanniksi ja tanskaksi, on kyseessä silti omalla tavallaan kotiinpaluu. Runossa Heaney huokaisee – hän on jälleen oma itsensä ja vapaa. Kyseessä on uusi alku.

Kolmas runo poikkeaa muista huomattavasti, vaikka jatkaakin samaa tarinankaarta. ”Tollund Man in Springtime” on kirjoitettu ensimmäisessä persoonassa, ja se kertoo suoruumiin heräämisestä nykypäivän uuteen maailmaan. Runossa Tollundin mies on voimakas olento, ei jumala muttei myöskään menneisyyden haamu. Hänen sielunsa on vahva, hän edustaa jotain niin vanhaa ja syvää, että hän on modernin teknologian yläpuolella. Hänen kuolemaansa kuvataan teoksi, jolla hänen surmaajansa vahvistivat itseään ja hakivat omaa etuaan hankkiutumalla hänestä eroon. Runon, ja Tollundin miehen legendan lopuksi suoruumis suoristaa selkänsä ja nousee kuin turpeenleikkaaja kohtaamaan nykymaailman.

Turpeen tuoksuiset runot popularisoinnin työkaluna

Kosteikkojen olosuhteet pysäyttävät orgaaniset materiaalit hetkeen, jolloin ne päätyivät kosteikkoon. Heaney herättää runoillaan Tollundin miehen uudelleen eloon ja tuo hänet osaksi nykypäivää. Turpeenruskeiden kasvojen tunnistettavat piirteet ja runojen luoma tarina luovat Tollundin miehelle identiteetin. Luomalla menneisyyden jäänteille ja esineille identiteettejä kulttuuriperintö ja arkeologia tuodaan lähemmäksi nykypäivän ihmisiä. Identiteetit luovat samaistumispintaa nykyihmisten ja menneisyyden välille. Tämä samaistumispinta toimii myös tehokeinona arkeologian popularisoinnissa nykypäivänä; identiteetit tekevät kulttuuriperinnöstä lähestyttävää, minkä kautta yhteisen menneisyyden arvosta ja sen säilyttämisestä on helpompi välittää. Identiteetit tekevät jäänteistä ja esineistä omia peilikuviamme menneisyyteen.

Kirjallisuusluettelo

- Eisenbeiss, S. 2016. Preserved in Peat. Expedition 58.2. 18–. Print.
- Heaney, S. In New Selected Poems 1966–1987, Heaney, Seamus, 31–32. London: Faber & Faber. 1990.
- Lynnerup, N. 2015. Bog bodies. The Anatomical Record 298:1007–1012.
- Nielsen, N., Henriksen, P., Mortensen, M., Enevold, R., Mortensen, M., Scavenius, C., & Enghild, J. 2021. The last meal of Tollund Man: New analyses of his gut content. Antiquity, 95(383), 1195–1212.
- Pap, J. 2020. The Petrified Men and the Scarecrow: Substance, Body and Self-image in Seamus Heaney's Bog Poems. Hungarian Journal of English and American Studies 26.2.2020.
- Van Beek, R., Quik, C., Bergerbrant, S., Huisman, F. & Kama, P. 2023. Bogs, bones and bodies: The deposition of human remains in northern European mires (9000 BC–AD 1900). Antiquity, 1–21.
- Tollund-runo, zoboko.com, viitattu 7.12.2022.
- The Tollund Man -runo, allpoetry.com, viitattu 7.12.2022.
- The Tollund Man in Springtime, poetryinternational.com, viitattu 7.12.2022.
- ”The sacrificial bogs – the gateway to another world”, en.natmus.dk, viitattu 3.1.2023.

// Luomalla menneisyyden jäänteille ja esineille identiteettejä kulttuuriperintö ja arkeologia tuodaan lähemmäksi nykypäivän ihmisiä.

KOSTEIKKOJEN SÄHKÖISTÄ KAIVUUTA

Muinaisjäännökset Museoviraston tietokannassa

ANTTI LAITINEN

Tunnettujen muinaisjäännösten etsintä käy nykyisin todella vaivattomasti Museoviraston sähköisestä tietokannasta, mutta tutkijalle tietokanta aiheuttaa välillä melkoisesti ongelmia. Tämän tulin huomanneeksi kerätessäni kandidaatin-tutkielmaa varten tietoa useista sadoista kohteista ja niihin liittyvistä tutkimus-raporteista.

Keruutyön edetessä ilmeni, että tietokannassa oleviin suodattimiin ei voi aina täysin luottaa, ja tuon tuosta iskikin pahanasteinen paranoia: ”ovatkohan nyt jo kaikki rautakautiset kohteet mukana?” Ajoituksen osalta tietokantahaut hukkaavat helposti varsinkin moniperiodisia kohteita. Tämän vuoksi jätin lopulta suodattimia käyttämättä ja keräsin itseäni kiinnostavat kohteet kunta kerrallaan.

Välillä myös raporttien etsiminen oli hankalaa, koska niitä ei ole aina linkitetty kohteiden kanssa yhteen, vaikka ne manuaalisesti hakemalla tietokannasta löytyisivätkin. Toinen paranoian hetki oli itse hakuprosessissa. Esimerkiksi raportin vuosiluku voi olla joko kaivausvuosi tai raportointivuosi tai kaivausjohtajan ja raportin nimen nimet voivat olla eri muodoissa. Kun raporttia ei tietokannasta löytynyt, jäi tunne: ”Suoritin kohan tämän hakuprosessin nyt varmasti oikein?”

Näistä ongelmista huolimatta tietokannasta on mahdollista saada – työllä ja vaivalla tosin – todella paljon tietoa. Kirjoituksessani pohdin toimivia tapoja löytää potentiaalisia kosteikkokohteita tietokannasta. Selvitän myös hakuprosessiin

liittyviä ongelmia, ja esitän mahdollisia parannusehdotuksia. Vaikka tietokanta on vielä melkoinen suo, johon tutkija helposti jää jumiin tai suorastaan uppoaa, on positiivisia merkkejä alkavasta muutoksesta kuitenkin näkyvissä.

Alkusysäys kohteiden kokoamiseen

Suomessa on vasta hiljattain herätty tarkastelemaan laajemmin kosteikkojen tarjoamaa arkeologista ja kulttuuriympäristöllistä potentiaalia. Kohteissa vallitsevat märät ja hapettomat olosuhteet säilövät orgaanista aineistoa jopa tuhansia vuosia.

↑ Järvensuon kivikautisen, 4400 vuotta sitten veistetyin käärmekokkeiden pää.

KUVA SATU KOIMISTO, TURUN YLIOPISTO

Tästä huolimatta ne ovat jääneet pahasti kuivanmaan kohteiden varjoon, vaikka tarjoaisivatkin huomattavasti enemmän tietoa. Kosteikkojen vaativammat kenttätöolosuhteet ovat varmasti tähän osasyynä, sillä ne nostavat kustannuksia kuivanmaan kohteisiin verrattuna.

Ensimmäinen yhteenveto kosteikko-kohteista oli Jussi-Pekka Taavitsaisen artikkeli vuodelta 2001. Artikkelisi sisälsi tietoa 1990-luvun loppuun mennessä julkaistuista kosteikoissa sijaitsevista kohteista sekä irtolöydöistä. Satu Koivisto

↓ Museoviraston arkeologisten kohteiden tietokannassa on alasvetovalikko ”vedenalainen kohde”. Kun siinä käytettiin suodatinta ”kyllä” kohdetyypin ollessa ”kanava”, saatiin tulokseksi kolme kohdetta.

puolestaan kävi väitöskirjaansa varten (2017) järjestelmällisemmin läpi tunnettuja kohteita ja etsi samassa yhteydessä myös uusia. Koivisto keräsi muinaisjäännösrekisteristä ja löytöluetteloista kohteita, jotka sijaitsivat kosteikoissa. Niitä jäljitettiin myös arkeologeille suunnatulla kyselyllä. Työn tuloksena Suomesta määriteltiin 63 kosteikkoympäristöön sijoittuvaa arkeologista kohdetta, mikä on huomattavaan kosteikkoalaamme nähden todennäköisesti vain jäävuoren huippu.

Kosteikkokohteita pitäisikin ryhtyä etsimään ja inventoimaan maastossa järjestelmällisemmin, ja jo tunnettujen kohteiden tiedot pitäisi saada koottua yhteen. Tunnettujen kosteikkokohteiden löytäminen Museoviraston tietokannasta ei ole kuitenkaan helppoa. Ei ole olemassa kunnollista suodatinta,

jolla tietokannasta pystyisi etsimään juuri kosteikkoihin sijoittuvia kohteita, mikä aiheuttaa ensimmäisen käytännön ongelman tutkimukselle ja hallinnointityölle.

Tietokannan ongelmat

Kosteikkokohteet sijaitsevat Suomessa usein soisilla alueilla, rantavesissä tai umpeen kasvaneissa vesistöissä. Kohteissa vedenpinnan korkeus voi vaihdella, tai ne saattavat olla vain osittain veden alla. Lähdin miettimään, miten tietokannan kautta pääsisi käsiksi edellä mainitun kaltaisiin paikkoihin?

Tämä osoittautui yllättävän hankalaksi, sillä suodatin ”vedenalainen kohde” on oikeastaan ainoa mahdollisuus muinaisjäännöksen vesistöolosuhteiden selvittämiseksi. Vedenalainen kohde on myös

ARKEOLOGISET KOHTEET

kiinteä muinaisjäännös

mahdollinen muinaisjäännös

muu kulttuuriperintökohde

löytöpaikka

luonnonmuodostuma

poistettu kiinteä muinaisjäännös (ei rauhoitettu)

muu kohde

kunta

- kaikki

vanha kunta

maakunta

- kaikki

tyyppi

kulkuväylät

tyypin tarkenne

kanavat

ajoitus

- kaikki

vedenalainen kohde

kyllä

hakutulos: 3 kohdetta

hakuehto: kiinteä muinaisjäännös, mahdollinen muinaisjäännös, muu kulttuuriperintökohde, löytöpaikka, luonnonmuodostuma, muu kohde, poistettu kiinteä muinaisjäännös (ei rauhoitettu), tyyppi = kulkuväylät, tyypin tarkenne = kanavat, vedenalainen = kyllä

[näytä hakutulos kartalla, 3 paikannettua kohdetta](#)

Kontiolahti

● [_Kuurna](#) 1000028026 muu kulttuuriperintökohde

kulkuväylät, historiallinen

● [_Paihola](#) 1000028090 muu kulttuuriperintökohde

kulkuväylät, historiallinen

Savitaipale

● [_Solkein kanava](#) 1000039818 mahdollinen muinaisjäännös

kulkuväylät, historiallinen

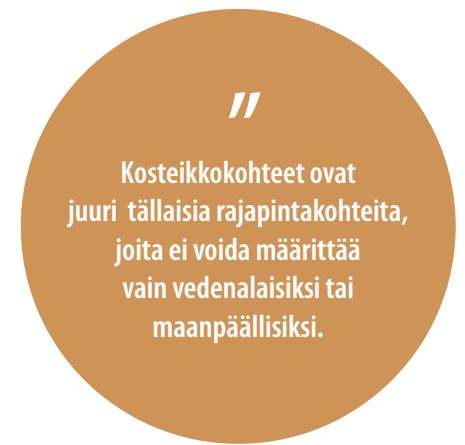
14

Arkeologia nyt | 2023

ongelmallinen käsite, sillä eri tutkijat käsittävät sen selvästi eri tavoin. Tästä on hyvänä esimerkkinä kuvissa 1 ja 2 esitelty tietokantahaku kohdetyyppistä ”kanavat”. Kanavat ovat aina sekä vedenalaisia että vedenpäällisiä kohteita; miksi siis yhteensä 31 kohteesta vain kolme on vedenalaisia ja 28 vedenpäällisiä?

Kanava on myös hyvä esimerkki niin sanotusta rajapintakohteesta, joita on vaikea määrittää vaihtoehtoilla ”kyllä” tai ”ei”. Veden alla olevat alusten hylät ovat selkeästi vedenalaisia, kun taas kosteikkokohteet ovat juuri tällaisia rajapintakohteita, joita ei voida määrittää vain vedenalaisiksi tai maanpäällisiksi. Jos siis haluaisin etsiä kaikki kosteikoissa sijaitsevat tyypin ”asuinpaikka” kohteet, olisi minun käytävä tietokannasta läpi lähes 22 000 pääasiassa kuivalle maalle sijoittuvaa asuinpaikkaa.

Suodattimella ”vedenalainen” on mahdollista löytää potentiaalisia kosteikkokohteita, mutta ei ole selkeää tapaa, jolla saisi esimerkiksi kaikki tietyn kunnan vesistöihin liittyvät kohteet haetuksi. Siksi olisi erittäin tärkeää saada järjestelmään kokonaan uusi suodatin, jossa kohteen vesistön luonteen voisi valita, esimerkiksi alusvetovalikolla ”vesistö”: meri, järvi, suo, joki yms. Vaihtoehtoisesti alusvetovalikkoon ”vedenalainen” voisi lisätä enemmän valintamahdollisuuksia ”kyllä” ja ”ei” -valintojen sijaan. Näin saataisiin sopivien hakutoimintojen avulla eritellyiksi rajapintakohteet, jotka eivät kuulu selvästi kuivalle maalle tai veden alle. Tämän luominen vaatisi valtavasti työtä jo olemassa olevien kohteiden luokittelumiseksi, mutta pitkällä tähtäimellä urakka olisi äärimmäisen hyödyllinen.

↓ Sama tietokanta kuin viereisellä sivulla. Kun kohdetyyppi oli ”kanava” ja kohdassa ”vedenalainen kohde” käytettiin suodatinta ”ei”, saatiin tulokseksi 28 kohdetta.

ARKEOLOGISET KOHTEET

- ☒ kiinteä muinaisjäännös
- ☒ mahdollinen muinaisjäännös
- ☒ muu kulttuuriperintökohde
- ☒ löytöpaikka
- ☒ luonnonmuodostuma
- ☒ poistettu kiinteä muinaisjäännös (ei rauhoitettu)
- ☒ muu kohde

kunta

- kaikki

vanha kunta

maakunta

- kaikki

tyyppi

kulkuväylät

tyypin tarkenne

kanavat

ajoitus

- kaikki

vedenalainen kohde

ei

hakutulos: 28 kohdetta

hakuehto: kiinteä muinaisjäännös, mahdollinen muinaisjäännös, muu kulttuuriperintökohde, löytöpaikka, luonnonmuodostuma, muu kohde, poistettu kiinteä muinaisjäännös (ei rauhoitettu), tyyppi = kulkuväylät, tyypin tarkenne = kanavat, vedenalainen = ei

[näytä hakutulos kartalla. 28 paikannettua kohdetta](#)

Ilomantsi

● [Umpijärven kanava](#) 1000026123 kiinteä muinaisjäännös

kulkuväylät, historiallinen

Kajaani

● [Käkisaaren kannas ja kanava](#) 1000030679 kiinteä muinaisjäännös

kulkuväylät, historiallinen

● [Petäiskosken kanava](#) 1000028708 muu kulttuuriperintökohde

kulkuväylät, historiallinen

Kokemäki

● [Kravi](#) 1000013349 kiinteä muinaisjäännös

kulkuväylät, historiallinen

Kuopio

● [Viannan kanava](#) 1000041682 kiinteä muinaisjäännös

kulkuväylät, historiallinen historiallinen

Lappeenranta

● [Pontuksen kaivanto](#) 1000005133 kiinteä muinaisjäännös

kulkuväylät, historiallinen

Lempäälä

● [Rikalan kanava](#) 1000001953 kiinteä muinaisjäännös

//

Kosteikkoarkeologiset inventoinnit vaativat siis erityisvalmisteluita, riittävästi aikaa ja osaamista onnistuakseen.

Inventoinnin haasteet

Ennen kentällä tapahtuvaa arkeologista inventointia arkeologi perehtyy toimitusta käsin tutkittavaan alueeseen. Esi-työhön kuuluu aina olemassa olevien kohteiden selvitys, joka aloitetaankin yleensä juuri sähköisen tietokannan aineistoihin tutustumisella. Inventoinnin luonteesta riippuen kentällä tarkastettavat kohteet ja niiden tiedot päätyvät lopulta tutkimusraportteihin. Valitettavan usein kosteikkomaisemaan sijoittuvien kohteiden raporteissa on hyvin vähän tietoa saatavilla. Tällaisten kohteiden perus-

tiedot on yleensä merkitty inventointi- raporttiin, mutta tarkastushavaintojen kohdalla monesti todetaan: ”kohdetta ei tarkastettu maastossa” tai ”kohdetta ei havaittu kunnolla, koska se sijaitsee vedenpinnan alla”. Vasta pitkälti 2000-luvulla on saatavilla raporteja, joissa kohteet on todella tarkastettu maastossa ja kohteista on ajantasaista havaintotietoa. Tämä on varmasti osaltaan vaikuttanut tunnettu- jen kosteikkokohteiden pienen määrään maassamme.

Inventointien osalta Suomessa ollaan, niin määrällisesti kuin laadullisesti, val- tavasti jäljessä esimerkiksi Ruotsia, jossa käytännössä koko maa on inventoitu. Suomessa taas ei koko maata ole kos- kaan kattavasti inventoitu, ja edellisistä pienemmistä maastotarkastuksista voi olla vuosikymmeniä aikaa. Ruotsissa to- teutetun kaltainen valtavan mittakaavan inventointiprojekti ei silti välttämättä kasvattaisi kosteikkokohteiden määrää, vaikka sille muuten kysyntää olisikin.

Tästä mainio esimerkki tulee Pohjois- Ruotsista, jossa kattavista inventoinneista huolimatta mesoliittisen ajan kohteita on onnistuttu löytämään hyvin vähän. Vasta kun tutkijat kehittivät poikkitieteellisen ryhmän johdolla mallinnusmenetelmän järvien rannan siirtymästä, myös me- soliittisen ajan kohteita alkoi löytyä. Mo- nien näistä todettiin kasvaneen umpeen ja sijaitsevan nykyisillä kosteikkoalueilla. Inventoinnin suora volyyymi ei siis vält- tämättä korreloi uusien kosteikkokohte- den löytämisen kanssa.

Helsingin yliopiston projektista ”Lost Inland Landscapes” viisastuneina Suo- menkin kohdalla todetaan huolellisen valmistautumisen ja muinaisen maise- man mallintamisen olevan äärimmäisen tärkeää uusien kosteikkokohteiden löy- tämiseksi. Kosteikkoarkeologiset inven- toinnit vaativat siis erityisvalmisteluita, riittävästi aikaa ja osaamista onnistuak- seen. Tämä näkyy Suomen inventointi- raporteissa arkeologien haluttomuutena vaivautua käymään vesistöihin liittyvillä kohteilla. Vaikuttaa siltä, että etenkin koko kunnan kattavissa inventoinneissa karsastetaan suo- ja vesistöympäristöjä. Syiksi voisi olettaa niiden maakohteita hankalampaa saavutettavuutta. Inven- tointi vie luonnollisesti enemmän aikaa ja kysyy vaativampia inventointimene- telmiä ja osaamista.

Suuren mittakaavan inventoinneissa myös arkeologin omat kiinnostuksen kohteet ovat varmasti vaikuttaneet sii- hen, millaisia kohteita on etsitty ja mistä. Pienemmissä kaavamuutoksiin liittyvissä inventoinneissakin harvemmin osutaan kosteikkokohteille, koska tämän kal- taiseen ympäristöön on huomattavasti kalliimpaa rakentaa kuin kuivalle maalle, ja usein rakennusprojektit sijoittuvat siis muualle kuin kosteikkoihin.

Reilun viiden viime vuoden ajalta on jo huomattavasti laadukkaampia raport- teja saatavilla, ja joissakin inventoin- neissa vedenalainen kulttuuriperintö on jopa ollut keskiössä. Tilanne vaikuttaakin olevan muuttumassa parempaan päin.

↓ Siikaneva Orivedellä. KUVA SATU KOIVISTO

Museoviraston Kulttuuriympäristöpalvelut-osaston painopisteet:

- Täydennetään ja korjataan Museoviraston eri rekistereiden tietosisältöjä ja linkityksiä vesien kulttuuriperinnön kohteiden osalta. Edistetään esine-, kuva- ja arkistotietojen digitointia ja linkittämistä kohdetietoihin (nro 1).
- Tehdään inventointeja ja kenttätutkimuksia vesien kulttuuriperinnön tietotason parantamiseksi yhdessä kumppanien kanssa (nro 2).
- Aloitetaan vesien kulttuuriperinnön uutiskirjeen julkaiseminen (nro 7).
- Tuotetaan tilannekuvaus Suomen virtavesien kulttuuriperinnöstä (nro 25).
- Tuotetaan ohje parhaista käytännöistä kulttuuriperinnön huomiomiseksi virtavesien, kosteikkojen ja ranta-alueiden hankkeissa (nro 54).
- Vahvistetaan alueellisten vastuumuseoiden vesien kulttuuriperinnön osaamista (nro 59).

↑ Kivikautinen lovettu puupaalu Järvensuolta. KUVA SATU KOIVISTO, TURUN YLIOPISTO

Virastot heräävät

Viime vuosina myös viranomaistahot ovat alkaneet kiinnittää enemmän huomioita kosteikkoihin. Metsähallituksen vuoden 2020 Ramsar-alueiden kulttuuriperintöraportista käy hyvin ilmi, että kosteikkojen kulttuurisia arvoja on vihdoinkin huomioitu (ks. Aalto, tämä lehti).

Myös Museoviraston ”Vesien kulttuuriperinnön toimintaohjelma 2021–2025” osoittaa hyviä merkkejä tulevasta. Edelliseen toimintaohjelmaan verrattuna siinä keskitytään merialueita enemmän sisävesistöihin. Uudessa ohjelmassa on kaiken kaikkiaan 120 suositusta, joista 16 on valittu painopisteiksi. Näistä kuusi kohdistuu vähintäänkin epäsuorasti myös kosteikkoympäristöihin.

Museovirastolla sähköisen tietokannan puutteet ovat myös hyvin tiedossa. Asian tiimoilta onkin käynnistetty hankke, jossa näitä ongelmia ja puutteita pyritään tarkemmin kartoittamaan. Työ on kuitenkin vasta alkutekijöissään, ja esimerkiksi arkeologista tietoa koskeva suunnittelutyö on tätä artikkelia kirjoitettaessa vasta alkamassa. Konkreettisia muutoksia tullaankin näkemään vasta tulevaisuudessa. Toivottavasti kehitystyö tuo myös kosteikkokohteet paremmin saavutettaviksi tulevaisuudessa. Ehkäpä tämä kirjoituskin vaikuttaa vielä asiaan.

Lopuksi

Suomessa on huutava tarve kosteikko-kohteiden inventoimiselle. Haastavat kosteikkoympäristöt vaativat kuitenkin paljon kenttätöitä edeltävää valmistelutyötä, jotta kohteita osattaisiin etsiä oikeista paikoista. Tätä vaikeuttaa sähköisen tietokannan hakumahdollisuuksien puutteellisuus. Etenkin kuivanmaan ja vedenalaisten kohteiden välimaastoon jäävien rajapintakohteiden osalta tietokanta tarvitsisi päivittämistä ja kehitystyötä tiedon saannin helpottamiseksi. Tämä olisi tärkeää myös tulevaisuuden inventointien kannalta, jotta uudet löydetty kohteet eivät hukkuisi järjestelmän syövereihin, vaan löytyisivät helposti sopivien suodattimien avulla. Myös inventointien suunnittelu ja kohteiden tarkastaminen maastossa helpottuisivat tiedon kunnollisen saavutettavuuden myötä.

Muinaisjäännösrekisteri ja inventoinnit siis palvelevat toisiaan oikein valjastettuina. Kenties inventointitilanne onkin paranemassa, sillä yhä useampi arkeologi ja suojeluviranomainen on alkanut ymmärtää kosteikkojen ja vesistöjen tarjoamat mahdollisuudet. Ilmassa on hyviä merkkejä, kun myös valtion virastojen huomio on kiinnittynyt entistä enemmän kosteikkoihin. Ehkäpä kosteikkoarkeologian diesel-veturi on vihdoinkin nytkähtämässä liikkeelle.

Lähteet

- Bergman, I., Pässe, T., Olofsson, A., Zackrisson, O., Hörnberg, G., Hellberg, E. and Bohlin, E. 2003. Isostatic land uplift and Mesolithic landscapes: lake-tilting, a key to the discovery of Mesolithic sites in the interior of Northern Sweden. *Journal of Archaeological Science*, 30(11), s.1451–1458.
- Hallgren, F. 2015. Inventering av stenålderslämningar i torvtäkten på Dagsmosse 2012–2014. Västra Tollstads socken, Ödeshögs kommun, Östergötland, Östergötlands län. Survey report.
- Koivisto, S. 2017. Archaeology of Finnish wetlands: with special reference to studies of Stone Age stationary wooden fishing structures. Academic Dissertation, Helsinki 2017.
- Koivisto, S. 2022. Testing of archaeological survey at peat extraction sites at Southern Lake Saimaa, South-East Finland. MASF 10 Monographs of the Archaeological Society of Finland. Oodeja Mikalle | Odes to Mika. 36 s. 288–296.
- Museovirasto, 2019. Suomen merellisen kulttuuriperinnön tilannekuvaus. Kirsi Ahonen (kartat), Hilka Höglström, Sinikka Kärkkäinen, Marianne Lehtimäki, Maija Matikka, Hannu Matikka, Riikka Tevali ja Sallamaria Tikkanen Museovirasto, Kulttuuriympäristöpalvelut -osasto, 2019. Helsinki.
- Museovirasto, 2021. Virtaa veden perinnöstä Vesien kulttuuriperinnön toimintaohjelma 2021–2025.
- Taavitsainen, J.-P. 2001. 9. Finland s. 71–80. Teoksessa: The heritage management of wetlands in Europe. Coles, B., 2001. EAC occasional paper no 1.
- Tuovinen, T. 2020. The cultural heritage of Ramsar wetlands in Finland. Metsähallitus 2020.

KOSTEIKKOJEN SUOJELEMISEN HAASTEISTA

Huomioita Ramsar-kosteikkotoimintaohjelmasta

RAULI AALTO

Ramsar-sopimus on monikansallinen ja kunnianhimoinen tavoite saattaa suojelun alle herkkiä ekosysteemejä.

Väestön ja teollisuuden kasvu ovat toisiaan ruokkiva yhdistelmä, jossa luonto toimii alati kutistuvana pelikenttänä. Ihmisen toiminnasta voimistuneet luonnonkatastrofit aiheuttavat elintilan kaventumista – tuhoten sekä itse luontoa että ihmisten koteja. Edellä mainitun lisäksi uhattuna on se valtava sukupolvien aikana muodostunut kulttuuriperintö, josta me arkeologit olemme sekä kiinnostuneita että huolestuneita.

Tämä globaali ilmiö on nähtävissä myös täällä pohjolan itäisellä kulmalla. Luontoa rakastavina kansalaisina olemme asettaneet suojelun piiriin lähes puoli miljoonaa hehtaaria suoalueita. Silti valtavat alueet ekosysteemejä on edelleen uhattuna. Teollisuuden kasvupaine uhkaa herkkiä kosteikkoalueita sekä niiden suojissa lepääviä arkeologisia kohteita – eli meidän kaikkien yhteistä kulttuuriperintöä. Tätä perintöä vaalivat arkeologit ovat yhtenä osapuolena sopimassa pelisääntöjä maamme kosteikkojen suojelemiseksi.

Kosteikkojen tila on Ramsar-ohjelman (2016) mukaan huono – puolet kosteikko-luontotyypeistä on jo uhanalaisia. Toinen

huolestuttava huomio raportista on maininta EU:n biodiversiteettistrategian päätavoitteen epäonnistumisesta. Tuo Euroopan komission väliarviointi oli vuodelta 2015 ja osoitettu vuoteen 2020 asti. Nykyinen Ramsarin kansainvälinen strategia on suunnattu vuoteen 2024, eli melko pian saadaan arvioita onnistumisista tai epäonnistumisista.

Ramsar-sopimus on monikansallinen ja kunnianhimoinen tavoite saattaa suojelun alle herkkiä ekosysteemejä. Tässä artikkelissa pohdin kosteikkojen suojeluun liittyviä haasteita maassamme käyttäen kehyksenä Suomen Ramsar-toimintaohjelmaa (2016). Nostan tuosta ohjelmasta esille eri toimijoiden intressejä ja pohdin mahdollisia haasteita, joita tämän kaltainen sopimusalue saattaa synnyttää. Kulttuuriperintöä sopimuksessa edustaa Museovirasto. Esittelen muutamia mielestäni tärkeitä huomioita sekä ehdotuksia, joita Museovirasto on tuonut esille sopimuksessa.

Kaikki mukaan

Suomen Ramsarin toimintaohjelmasta nousee esille muutamia keskenään hyvin ristiriitaisia näkökulmia. Osa näistä puheenvuoroista tuntuu mielestäni lähes mahdottomalta sovittaa yhteen, jos siis halutaan päästä toimiviin ratkaisuihin kosteikkojen suojelun osalta.

Suomen Ramsar-kosteikkotoimintaohjelmassa kaikki sopimusosapuolet pääsevät kuitenkin ääneen – kukin omalla volyymillaan.

Lähes koko valtakunnan kattava toimintaohjelma tuo neuvottelupöytään useita toimijoita luonnonsuojelun, maaja metsäteollisuuden ja kuntasektorin puolelta. Todellisuudessa toimijoita kosteikkojen suojelun sekä hyödyntämisen parissa on enemmän, kuten myös mielipiteitä sekä intressejä.

Toimintaohjelmassa käydään läpi mm. kosteikkojen merkitystä, tehtäviä sekä rahoitusta. Ohjelma esittelee lisäksi eri alueiden kohteita ja suosittelee niille toimenpiteitä. Näille toimenpiteille on asetettu päävastuu- ja muita yhteistyötahoja. Mukana ovat Metsähallitus, ELY-keskukset, Suomen ympäristökeskus, Luonnonvarakeskus, Museovirasto, kunnat, kaupungit ja monia muita. Raportissa kuvatut tavoitteet ja toimenpiteet vaikuttavat perustelluilta sekä toteutettavissa olevilta. Raportin mielenkiintoisin osio löytyy kuitenkin liitteistä, joissa on tiivistelmät eri toimijoiden lausunnoista.

Kaikki mukana, eri ehdoin

Luonnonsuojelun parissa työskentelevien lausunnot eriyvät hyvinkin paljon teollisuuden toimijoiden vastaavista, mikä sinänsä ei ole yllättävää. Eriävät

Suojeluun liittyvien sääntöjen rakentaminen hankaloituu – tai vähintäänkin pitkittyy, mitä enemmän eri alojen ryhmiä intresseineen on mukana. Kaikkia puolia tyydyttävä ratkaisu ei siis ole mikään sunnuntaikävely.

← Kivikautinen kalaverkon kaarnakoho Järvensuon kaivauksilla. KUVA SATU KOIVISTO, TURUN YLIOPISTO

lausunnot tuovat luonnollisesti haasteita käytännön toimille. Ne voivat myös heittää ylimääräisiä kapuloita byrokratian rattaisiin ja näin vaikeuttaa tavoitteisiin pääsemistä. Kuvittele tähän yhtälöön turpeesta elantonsa saava bioenergiateollisuus vastassaan luonnonsuojelujärjestöt sekä lukuisat muut toimijat kunta- ja yksityssektorin väliltä. Suojeluun liittyvien sääntöjen rakentaminen hankaloituu – tai vähintäänkin pitkittyy – mitä enemmän eri alojen ryhmiä intresseineen on mukana. Kaikkia puolia tyydyttävä ratkaisu ei siis ole mikään sunnuntaikävely.

Kulttuuriperinnön puolelta Museo-
virastolla on sopimuksessa keskeisin rooli, ja sen lausunto-osuus ohjelmassa on varsin kattava. Virasto nostaa esiin puutteita sekä heikkouksia ja esittää ohjelmaan useita muutoksia. Näistä heikkouksista merkittävä mielestäni on se, ettei kosteikkojen kulttuurisia arvoja ole

ohjelmassa tarkemmin määritelty. Jättäisikö tällainen löyhä määrittely aukkoja toiminnoille, joista voisi olla arkeologisille kohteille haittaa?

Arkeologeille vedenalainen kulttuuri-perintö on varmasti selvä käsite, mutta muille toimijoille se ei välttämättä avaudu. Tämä käy ilmi esimerkiksi BirdLife Suomen suoralla kysymyksellä *Mitä tarkoitetaan vedenalaisella kulttuuriperinnöllä?*

Museovirasto avaa omassa lausunto-osuudessaan vedenalaisia kulttuuriperintökohteita sekä niiden merkitystä tutkimukselle. Lausunnossaan virasto alleviivaa kosteikkojen ainutlaatuisuutta sekä sitä, miten nuo alueet säilövät poikkeuksellista arkeologista lähdemateriaalia, jota ei ole saatavilla kuivanmaan kohteilla. Luonnontilaiset kosteikot suojaavat syvyyksiinsä hautautunutta mahdollista arkeologista kohdetta, varsinkin

jos kyse on hapettomasta suosta. Tilanne kääntyy kuitenkin pääläelleen, jos alue kuivatetaan vaikkapa teollisuuden käyttöön. Soiden ennallistamistoimilla pyritään ensisijaisesti palauttamaan ojitetut suot luonnontilaisiksi. Tämä tehdään pääasiassa tukkimalla tai patoamalla ojat.

Kosteikkojen kunnostushankkeiden vaikutuksia arkeologisiin kohteisiin ei ole Suomessa vielä arvioitu. Toivonkin, että tulevaisuudessa asiaa tutkittaisiin enemmän. Kunnostavissa tai ennallistavissa hankkeissa olisi erityisen tärkeää toimia tiiviisti maanomistajan kanssa. Kulttuuriperintökohteiden suojelu tulisi näin turvatuksi arkeologien ohjauksessa. Kommunikointi saattaa tosin hankaloitua merkittävästi, jos intressit eivät kohtaa. Erittäin hankalaa viestintä on silloin, jos fakta kohtaa vaihtoehtoisen faktan.

Turvetuotanto ja varsinkin turpeen energiakäyttö on ollut uutisoinnin aiheena lukuisia kertoja pelkästään kulu- neen talven aikana. Tämä teollisuudenala toimii samalla kentällä luonnonsuojelun sekä meidän kulttuuriperinnön vaa- lijoiden kanssa. Lukuisat tutkimukset ovat selvästi osoittaneet turpeen noston kuormittavan vesistöjä. Uuden turpeen muodostumiseen suolla kuluu myös pitkä aika, 6000–8000 vuotta. Ramsar- ohjelmassa teollisuudella on kovin eri- laista sanottavaa kosteikoista kuin muilla tahoilla.

Voimakkain kritiikki tulee maa- ja metsäteollisuuden puolelta, erityisesti turvetuotannon piiristä. Järjestöistä Bioenergia ry kritisoi toimenpiteiden rönsyilyä sekä niiden liiallista määrää. Kritiikki, johon on tavallaan helppo yh- tyä, liittyy järjestön arvosteluun muiden ohjelmien ja strategioiden päällekkäi- syydestä kosteikkotoimintaohjelman kanssa. Toisaalta saman sivun lausun- nossa Bioenergia ry ehdottaa keskitty- mistä enemmän muihin kosteikkoluonto- tyyppeihin kuin soihin ja turvemaihin. Tässä ilmenevät teollisuuden intressit, joita voi olla hankala sovittaa toiminta- suunnitelmaan. Bioenergia ry ehdottaa poistettavaksi kohdat, joissa ”väitetään

turvetuotannon edelleen uhkaavan soi- den luonnontilaa”. Toivon voimia kaikille osapuolille!

Rahoituksen lonkerot

Siirtyminen toimintaohjelman esityk- sistä käytännön toimiin vaikuttaa ole- van melko mutkikas prosessi. Pelkästään rahoitukselliset kanavat ovat lukuisten eri ministeriöiden ja niiden alaisuudessa toimivien tahojen takana. Jo olemassa oleviin projekteihin suunnatut varat tuo- vat sekaannusta rahoitukseen. Lukiessani ministeriöiden lausuntoja rahoituksesta ja siitä, mitä kautta varat olisi ohjattava suojelutoimiin, tuli mieleeni byrokratian labyrintti, jossa lukija lähtee helposti kompuroimaan.

Maa- ja metsätalousministeriö esit- tää lausunnossaan oman roolinsa tilalle päävastuutahoksi ELY-keskusta, koska sillä ei ole määrärahojen puutteen vuoksi edellytyksiä toimia enää vastuuroolissa. Rahoitus ja sen kanavoinnit mutkistu- vat mielessäni entisestään, kun varoja aletaan siirtää eri rahoitusjärjestelmästä toiseen. Esimerkkinä ministeriön ehdo- tus Kemera-varojen kustannustehok- kaista kohdennuksista sekä METSO- rahoitusjärjestelmän kehittämisestä –

näin reippaasti tiivistettynä. Menin het- kellisesti solmuun lukiessani lukuisista eri rahoituskanavista ja niiden pääl- lekkäisyyksistä, mutta toisaalta on hie- noa huomata, miten paljon meillä pa- nostetaan erilaisiin kehitys- ja suojelu- kohteisiin.

Laaja kansallinen toimintaohjelma tarvitsee monen toimijan panostusta sekä ohjausta rahoituksen koukeroihin. Ulkopuoliselle seuraajalle saattaa syn- tyä huoli toteutuksen kompastumisesta rahoituksen lukuisiin lonkeroihin. Jo olemassa olevat suojeluprojektit ovat lohkaisseet osan yhteisistä varoista, ja uusien rahoituskanavien avaaminen hankaloituu.

Toimintaohjelman lausunnoissa on useita mainintoja rahoituksiin liitty- vistä epäselvyyksistä. Pohjois-Pohjan- maan ELY-keskus pitää puutteena, ettei ohjelman toteuttamiskustannuksia ole esitetty eikä niitä ole verrattu valtion ra- hoitusmahdollisuuksiin. Tämä saattaa toki olla yleistä, kun ollaan luomassa jo- takin uutta sopimusta. Tuodaan siis esille

↓ Vettyneisyydellä on merkittävä rooli orgaanisten arkeologisten aineistojen säilymiselle. KUVA SATU KOIVISTO

//

Ramsar-ohjelman tavoitteena on säilyttää luonnon monimuotoisuus ja kosteikkoalueet mahdollisimman elinvoimaisina.

tavoitteet, ja muut osapuolet ohjeistavat asiaa eteenpäin omalta tontiltaan. Suomen ympäristökeskuksen ehdotuksen mukaan rahoitusta saattaisi löytyä myös yksityisiltä tahoilta, mutta se edellyttäisi niille koituvien hyötyjen esille tuomista. Tämän ehdotuksen ympärille olisi hyvä kerääntyä ja pohtia keinoja sen toteuttamiseksi. Maanomistajien ja teollisuuden alojen toimijoiden saaminen mukaan toimintaan – vieläpä rahoittavina osapuolina – ei varmasti ole helppo yhtälö ratkaistavaksi.

Alkaa olla jo kiire

Huoli näiden ainutlaatuisten ympäristöjen tuhoutumisesta on kytenyt varmasti jo ennen Ramsarin kokousta. Prosessit, joissa tutkijoiden äänet päätyvät lain-

↓ Hämmästynyt arkeologi käärmeveistoksen löytöpaikalla Järvensuolla.
KUVA MARIANNA NIUKKANEN

→ Muinaisjärven pohja saavutettiin yli kahden metrin syvyydessä Järvensuolla. Kaivaukset tehtiin yhteistyössä Arkeologisten kenttäpalveluiden sekä Turun ja Helsingin yliopiston tutkijoiden kanssa.

KUVA SATU KOIVISTO, TURUN YLIOPISTO

säästäjien, politiikan sekä teollisuuden päättäjien kanssa saman pöydän äärelle, ovat varmasti olleet pitkiä – kuten itse neuvottelutkin. Kuitenkin lähes 90 % YK:n jäsenmaista on jo ratifioinut sopimuksen, ja lukuna se toki kuulostaa merkittävältä. Epäroin kuitenkin hieman sopimuksen kautta syntyneiden käytännön toimien tehokkuutta sekä aikaikkunaa, millä ne pyritään toteuttamaan. Lukiesani toimintaohjelmaa minulle välittyi kuva haasteista, joista osaa on vaikea sovittaa sopiviksi kaikille osapuolille – ellei jopa mahdottomiksi.

Suojelutyön sovittaminen taloudellista voittoa tavoittelevien toimijoiden kanssa on tuskin koskaan ongelmantonta. Iso haaste on saada arkeologien ääni kantamaan sinne toiselle puolelle. Mielestäni Ramsar-sopimuksessa kulttuuriperinnön osapuoli pääsi ääneen kattavasti. Museovirasto toi esille tärkeitä korjauskehdotuksia ja perusteli arkeologisten kohteiden merkitystä yhteiselle kulttuuriperinnöllemme. Arkeologit eivät pääse tutkimaan jokaista mahdollista kohdetta, ja tavoitteena on säilyttää yhteistä kulttuuriperintöä tuleville sukupolville. Kosteikoissa sijaitsevat arkeologiset kohteet ovat kuitenkin uhanalaisia, eivätkä säily samalla tavalla maankäytön ja ilmastonmuutoksen kurimuksessa – niitä pitäisi etsiä, tutkia ja monitoroida.

Ramsar-ohjelman tavoitteena on säilyttää luonnon monimuotoisuus ja kosteikkoalueet mahdollisimman elinvoimaisina. Hetki sitten julkaistun YK:n ympäristöohjelman (UNEP) raportti kuuluttaa soiden valtavaa merkitystä ilmastotavoitteisiin pääsemisessä. Suot varastoivat niinkin tehokkaasti hiiltä, että jopa kolmannes maaperään sitoutuneesta hiilestä on kiinni näissä luontotyypeissä. Ensi vuonna tulee päätökseen Ramsarin sopimuksen 12. osastrategia. Jos tulevan raportin anti on kosteikkojen kannalta huolestuttavaa luettavaa, alkaa olla todellinen kiire korjaaville liikkeille.

Lähteet

Juvonen, S.-K. & Kurikka, T. 2016. Suomen Ramsar-kosteikko-toimintaohjelma 2016–2020. Ympäristöministeriön raportteja 21:2016. Ympäristöministeriö.
Kosteikot pohjoismaissa ja Ramsar-sopimus. Suojelusta, hoidosta ja käytöstä. Pohjoismaiden ministerineuvosto. Suomen ympäristökeskus, 2004.

Ramsar – The Convention on Wetlands, <https://www.ramsar.org/about-the-convention-on-wetlands-0>
Tuovinen, T. 2020. The cultural heritage of Ramsar wetlands in Finland. Metsähallitus.
UNEP Global Peatlands Assessment: The State of the World's Peatlands, <https://www.unep.org/resources/global-peatlands-assessment-2022>

UUSIEN ANALYYSIEN JA KONTEKSTUALISOINNIN MERKITYS RAUTAKAUTISTEN LASTENHAUTOJEN TUNNISTAMISESSA

ULLA MOILANEN

Ongelmana luiden nopea maatuminen

Esihistoriallisen palamattoman luuaineksen säilyminen on Suomessa yleisesti ottaen huonoa. Usein luurangon sanotaan maatuvan kokonaan noin tuhan-nessa vuodessa, ja prosessia selitetään tavallisesti maaperän luontaisella happamuudella. Vaikka happamuus on yksi merkittävä säilymiseen vaikuttava tekijä, on muitakin olemassa. Tämän huomaa selvimmin kohteilla, joilla luiden säilyneisydessä on suuria eroja pienellä alueella. Esimerkiksi Valkeakosken Toppolanmäen 1100–1200-luvuille ajoit-
tuvassa kalmistossa on hautoja, joissa on sekä kohtalaisen hyvin että erittäin huonosti säilyneitä ihmisjäännöksiä. Haudassa 3/1937 oli kokonainen, melko hyväkuntoinen luuranko, kun taas

noin metrin päässä sijaitsevassa haudassa 2/1937 oli säilynyt ainoastaan pari sormiluuta hopeasormuksen yhteydessä. Janakkalan Kinnarista ja Hollolan Kirkkailanmäestä puolestaan on viikinkiaikaisia (n. 900–1000-luku) radiohiiliajoituksia hyvin säilyneistä palamattomista ihmisluista. Miten tämä on mahdollista?

Luiden säilymiseen vaikuttaa maaperän happamuuden ohella muun muassa maaperän mikromorfologia, mikro-organismit, haudan syvyys sekä metalliesineiden tai jopa tiettyjen orgaanisten materiaalien läsnäolo haudassa. Ruumiin hajoamisprosessi voi hidastua, jos vainaja on haudattu kylmempänä ja kuivempina vuodenaikoina. Ruumis voi myös hajota keskimääräistä nopeammin, jos henkilöllä on ennen kuolemaansa ollut verenmyrkytys tai korkea kuume, jotka kummatkin lisäävät mikrobitoimintaa.

Lasten ruumiit hajoavat yleensä aikuisten luita nopeammin, sillä heidän kehonsa ovat pienempiä ja luiden mineraalipitoisuus on alhaisempi. Siksi lasten haudat saattavat olla aliedustettuina alueilla, joilla maaperä on hapanta.

Rautakautisten lastenhautojen tunnistaminen

Lasten hautauksia on pidetty rautakaudella suhteellisen harvinaisina, sillä lasten

jäännöksiä on kaivauksissa löytynyt aikuisia vähemmän. Lasten hautoja onkin pyritty tunnistamaan lähinnä pienikokoisten esineiden, hautakuoppien ja arkkujen perusteella. Säilyvyyden lisäksi lasten hautojen vähäisyyteen voivat vaikuttaa myös teoreettiset ja metodologiset seikat. Kaivaustilanteessa ei ehkä ole otettu huomioon kaksoishaudauksen mahdollisuutta, mikä tarkoittaa, että kaivajat eivät välttämättä ole varautuneet löytämään pienempiä luita aikuisen haudasta. Jotkut tutkijat ovat havainneet, että lasten luita on voitu tulkita jopa eläinten luiksi.

Myös varsinaisten löytökontekstien puutteellinen tutkimus on johtanut virheellisiin tulkintoihin. Esimerkiksi Toppolanmäessä on aikaisemmasta tutkimuskirjallisuudesta löytyvien mainintojen mukaan ollut ainakin kolme lapsen hautaa. Tulkinta perustuu kuitenkin ainoastaan epämääräisiin värjäymiin, joita tavattiin vuoden 1951 kaivauksissa. Nämä olivat muodoltaan epäsäännöllisiä, ne tulivat näkyviin heti pintamaan poistamisen jälkeen ja hävisivät näkyvistä jo kolmen senttimetrin syvyydessä. On hyvin epätodennäköistä, että värjäytymät olisivat voineet olla maatumien vainajien – edes lasten – jäänteitä. Toppolanmäestä ei siis ole löytynyt varmoja merkkejä lasten haudoista, vaikka lasten

//

Lasten luita on voitu tulkita
jopa eläinten luiksi.

hautaamista yhdessä aikuisten kanssa ei voikaan sulkea kokonaan pois.

Tuoreissa luuanalyyseissä Suomen rautakautisesta ja varhaiskeskiaikaisesta aineistosta on löytynyt lasten ja aikuisten luita useista sellaisista haudoista, joita aiemmin pidettiin yhden aikuisen hautana. Tällaisia hautoja on ainakin Hattulan Ruskeenkärjestä, Janakkalan Makasiinimäestä, Valkeakosken Kiiliästä, Vesilahden Rukoushuoneen kalmistosta sekä Hollolan Kirkkailanmäestä. Yhdessäkään näistä lapsi ei tosin ole ollut imeväisikäinen vaan vähintään noin viisivuotias.

Aikuisten ja lasten yhteishautoja voi olla mahdollista tunnistaa myös väitöskirjassani hyödyntämälläni hautakontekstin analyysillä, jos haudasta löytyy riittävästi tulkintaa tukevia löytöjä. Toisinaan tällä menetelmällä on mahdollista saada lisätietoa myös huonosti säilyneistä aineistoista, kuten Yläneen Anivehmaanmäen haudan 47 tapaus osoittaa.

Yläneen Anivehmaanmäen hauta 47: aikuisen ja lapsen yhteishauta

Yläneen (nyk. Pöytyää) Anivehmaanmäen ruumiskalmisto ajoittuu pääasiassa viikinkiajalle, noin vuosien 900–1050 jaa. välille. Kalmistosta tutkittiin vuosina 1955–1957 yhteensä 83 hautaa Anna-Liisa Hirviluodon johdolla. Anivehmaanmäen

hautoissa luuaines on lähes kokonaan maatonut. Tästä syystä luuanalyysijä ei ole voitu tehdä, ja esimerkiksi arviot haudattujen sukupuolesta perustuvat esinelöytöihin, vaikka viime vuosina maailmalla on ryhdytty kyseenalaistamaan tällaisia määrityksiä.

Myös haudassa 47 luut olivat lähes kokonaan maattuneet ja vain pieniä luuja tekstiilifragmentteja oli säilynyt pronssiesineiden yhteydessä. Haudassa on kuitenkin suuri hautakuoppa, joka kokonsa ja hajoamisnesteiden värjäämän tumman maan perusteella oli kuulunut aikuiselle.

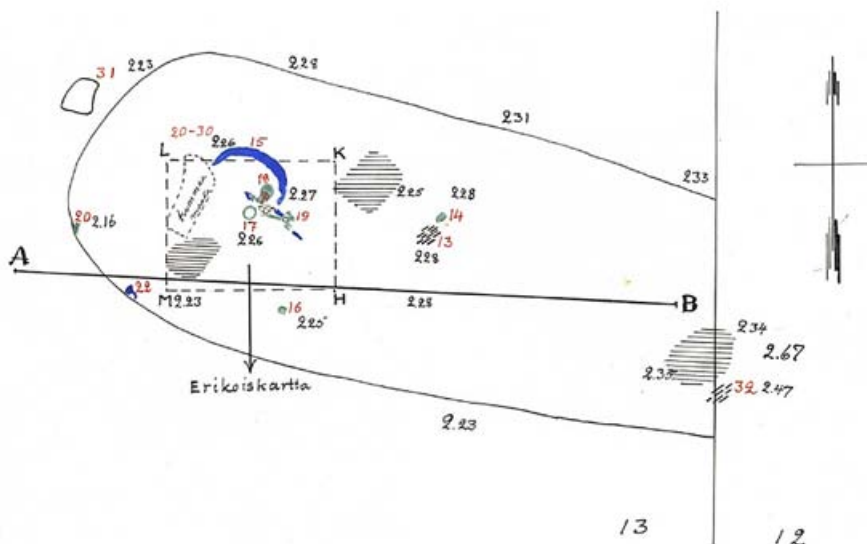
Haudasta ei löytynyt merkkejä arkusta, joten orgaanisen aineksen maattuminen on tapahtunut niin sanotussa ”suljetussa tilassa”. Tämä tarkoittaa, että maa-aines on hitaasti korvannut hajoavat kudokset. Siinä missä arkun muodostamassa tilassa vainajan jäännösten ja niihin kosketuksessa olevien esineiden liikkuminen on mahdollista mätänemisprosessin aikana, ei esineiden liikkuminen ole samanlaista suljetussa tilassa. Näin ollen esineiden sijainnin perusteella voidaan tehdä joitakin päätelmiä niiden alkuperäisistä sijaintipaikoista ja samalla vainajan todennäköisestä sijoittumisesta hautakuoppaan.

Haudan 47 esineistöä pidetään tavallisesti naiselle tyypillisenä. Haudan toisen päädyn läheltä löytyi 28 helmeä,

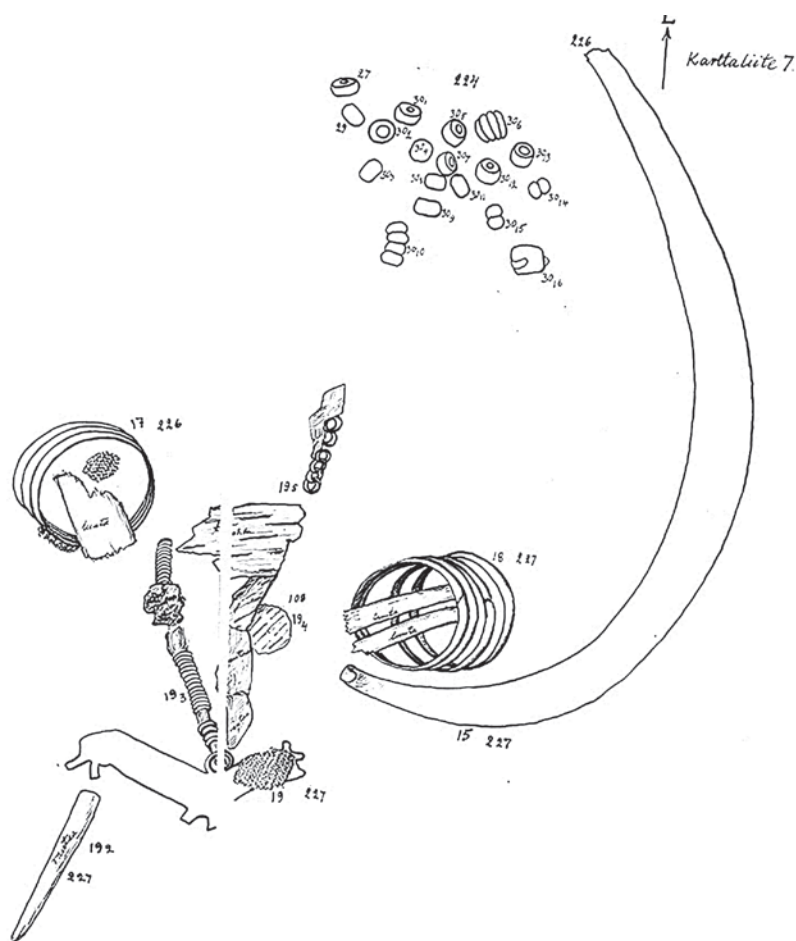
↑ Anivehmaanmäen haudan 47 pienet rannerenkaat. KUVA ULLA MOILANEN

jotka ovat sijaintinsa perusteella olleet aikuisen kaulalla. Hieman helmien alapuolelta löytyi sirppi ja kaksi spiraalirannerengasta. Rannerenkaiden sijainti oli aikuisen yksilön rintakehän kohdalla, mutta ne eivät ole kuuluneet aikuiselle. Molempien korujen halkaisija on vain 39 mm, joten ne ovat liian pienet aikuisen käsivarsiin. Hauta vaikuttaa siis aikuisen ja pienen lapsen yhteishaudalta, mutta miten tätä voi perustella tarkemmin?

Rannerenkaat sijaitsivat vierekkäin lähes pystyasennossa. Niiden päällä oli säilynyt paksun villatekstiilin jäänteitä ja tekstiilin päällä tuohta. Hieman alemmalla ja syvemmältä löytyi pronssiketjussa kannettu eläinriipus, jonka pinnoilla oli myös tekstiiliä. Riipuksen alapinnalla olleen tekstiilin voi tulkita olleen peräisin aikuisen henkilön vaatteista, joita vasten kora on ollut. Riipuksen yläpinnalla ja rannerenkaiden ulkopinnalla olevan tekstiilin voi puolestaan selittää villakankaalla tai -vaatteella, johon aikuisen rinnalle asetettu pikkulapsi on kääritty. Molemmat vainajat peitettiin tuohella ennen haudan täyttämistä, joten tällainen asettelu selittää myös tekstiilin ja tuohen löytöpaikat: tuohta löytyi lapsen ja

Dokumentointipiirros Anivehmaanmäen haudasta 47.
KUVA ANNA-LIISA HIRVILUOTO, 1957

Yksityiskohtakuva haudan 47 esineistä. KUVA ANNA-LIISA
HIRVILUOTO, 1957

aikuisen päältä, mutta ei kuitenkaan aikuisen päältä niistä kohdista, joita kääritty lapsi jo peitti. Tässä tulkinta perustuu varsin vähäisiin metalliesinelöytöihin, joiden yhteydessä orgaanista aineista oli säilynyt. Tulkintaa kuitenkin tukevat ainoat haudasta löydetty luunpalaset, jotka olivat säilyneet spiraalirannerenkaiden sisällä: luut kuuluvat imeväisikäiselle lapselle.

Lasten ja aikuisten yhteishautojen tulkinta

Vastaava aikuisten ja imeväisikäisten asettelu on tyypillistä anglosaksisissa haudauksissa, joissa sen on arveltu kuvastavan läheisyyttä haudattujen henkilöiden välillä. Myös Suomessa rautakautisten lastenhautojen puuttumista vaikuttaa selittävän tapa haudata lapsia yhdessä aikuisten kanssa.

Olisi helppo ajatella naisen ja vauvan kaksoishautaa äidin ja lapsen yhteisenä, mutta kansainvälinen muinais-DNA-tutkimus on osoittanut, etteivät yhteishautojen lapset ja aikuiset ole aina biologista sukua keskenään. Biologisten sukulaisuussuhteiden lisäksi kaksoishaudat voivat kertoa monista muista sosiaalisista suhteista, kuten otollapseudesta tai -vanhemmuudesta tai samaan yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisesta. On myös mahdollista, että rautakaudella samaan talouteen kuului henkilöitä, jotka eivät aina olleet biologista sukua keskenään, mutta joita kuitenkin pidettiin perheenjäseninä. Lasten ja aikuisten yhteishaudauksilla on voitu korostaa tällaisten sosiaalisten suhteiden merkitystä ja tärkeyttä, ja toisaalta myös huolenpitoa. Olihan pienellä lapsella mukanaan turvallinen saattaja matkalla tuonpuoleiseen.

Tekstin pohjana on käytetty väitöskirjaani ja Koneen säätöön rahoittamassa KINURA-hankkeessa tekemääni tutkimusta sukulaisuudesta rautakaudella.

Kirjallisuutta:

- Moilanen, U. 2021. Variations in Inhumation Burial Customs in Southern Finland (AD 900–1400) : Case studies from Häme and Upper Satakunta. *Annales Universitatis Turkuensis, Hum. B* Tom. 555. Turun yliopisto.
- Moilanen, U. (in press). Bonded by Pieces: Fragments as means of affirming kinship in Iron Age Finland. Teoksessa: Broken bodies, places and objects. Toim. A. Sörman, A. A. Noterman & M. Fjellström. London: Routledge.

Ennallistus Anivehmaanmäen
haudasta 47. Aikuisen rinnan
päälle asetettiin pikkulapsi, jonka
ranteisiin oli puettu pienikokoiset
rannerenkaat. KUVA VERONIKA PASCHENKO

RAVATTULAN RISTIMÄEN KEIHÄSHAUDAN VYÖNSOLKI

Punaista kangasta nahkavyössä – rakkauden symbolina?

JAANA RIIKONEN

Ravattulan Ristimäellä vuosina 2010–2016 tehdyissä arkeologisissa kaivauksissa löytyi kaksi miehenhaudaksi tulkittua hautaa, joissa oli säilynyt tekstiiliä pronssisen vyönsoljen yhteydessä. Haudan 1/2010 soljen alla oli mineralisointunutta palttinasiidoksista kangasta, ja haudasta 11/2014, josta kerrotaan tässä kirjoituksessa, löytyi neljää erilaista kangasta ja lisäksi turkista.

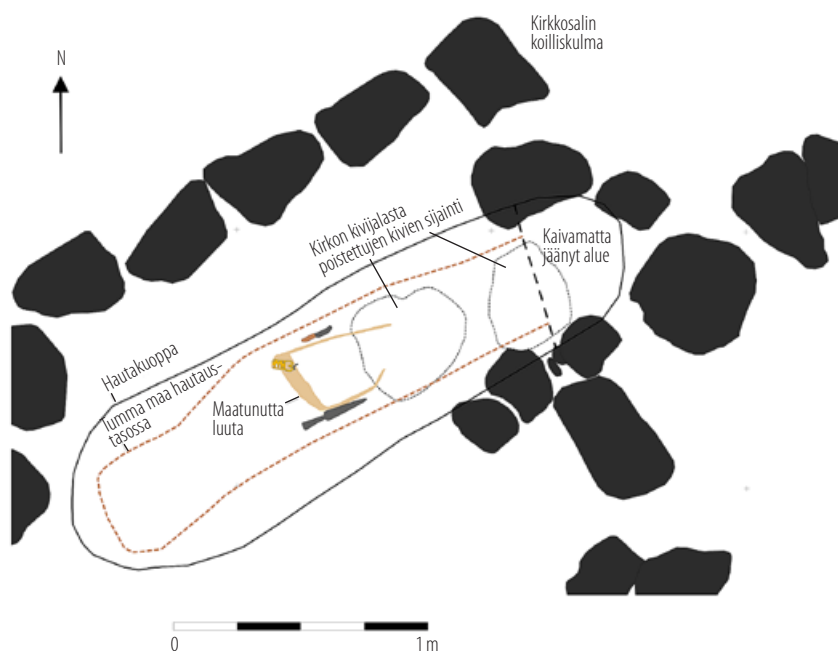
Hauta 11/2014

Kaarina Ravattulan Ristimäeltä löydettiin vuoden 2013 kaivauksissa Suomen tähän mennessä vanhimman kirkon perustukset. Seuraavana kesänä tutkittu hauta 11/2014 sijaitsi rakennuksen suuntaisesti kirkon sisäpuolella lähellä pohjoisseinää. Haudan jalkopää ulottui peruskiveyksen alle, joten hauta oli kaivettu paikalleen jo ennen kirkon rakentamista (kuva 1). Kirkon käyttöaika on rajattu radiohiili-ajoitusten ja rahalöytöjen perusteella

suunnilleen 1170-luvulta 1230-luvulle, ja tämä hauta on kirkkoa varhaisemmalta ajalta 1100-luvulta (Ruohonen 2023, 24).

Hautakuoppa näkyi kaivettaessa soikeana, lähes 2,5 m pitkänä ja leveimmillään noin 70 cm leveänä läikkänä. Haudan jalkopään päätyä ei voitu kaivaa esiin, koska se ulottui kirkon kivitien alle ja paikalla oli myös iso kanto. Hautausasossa hautakuopan pituus on ollut yli 190 cm ja leveys noin 40 cm. Haudan pohja oli 77 cm:n syvyydessä nykyisestä maanpinnasta. Vainajien luusto ei yleensä ole ollut säilynyt Ristimäen vähäkalkkisessa maaperässä, ja tässäkin haudassa vain lantio- ja reiseluiden kohdalla erottui pitkälle maaton luumassaa. Haudasta löytyi neljä metalliesinettä, joista kerrotaan seuraavassa tarkastellen hautaa jalkopään suunnasta.

Haudan vasemmassa reunassa vainajan lantion kohdalla oli rautainen keihäänkärki (TYA 912:1630) haudan suuntaisesti, terä kohti jalkopäätä. Keihäänkärki oli varttamatta: sen putkessa ei ollut puuta, eikä keihäs olisi edes mahtunut tässä asennossa hautaan – ainakaan kokonaisen varren kanssa. Keihäänkärjestä ja sen mukaan valmistetusta

← 1. Ravattulan Ristimäen hauta 11/2014.
HAUTAKARTTA SIIRI TUOMENOJA

uudesta keihästä kertoo Juha Ruohonen omassa artikkelissaan tässä lehdessä.

Oikeasta laidasta vainajan reiden kohdalta löytyi puukon jäänteet (TYA 912:1633) terä kohti jalkopäätä. Löydön yhteydestä puhdistetusta maasta poimittiin halkaisijaltaan noin 1 mm:n kokoisia, tappimaisia metallilangan pätkiä, jotka tunnistettiin pXRF-mittauksella tinaksi. Puukahvainen puukko on ollut nahkatupessa, ja puukon kahvassa tai mahdollisesti tupessa on ollut tinakoristelua.

Puukosta noin 10 cm kohti pääpuolta vainajan vasemmalla lantiolla oli pronssinen vyönsolki (TYA 912:1631) vinosti kohti haudan vasenta reunaa. Lähes soljen päältä löytyi noin 3 cm pitkä, kaareva, pyöreästä vartaasta tehdyn rautaesineen katkelma (TYA 912:1632), jonka tarkoitus on jäänyt epäselväksi.

Vyönsolki

Pronssinen vyönsolki on noin 75 mm pitkä. Sen leveys on noin 33 mm kapeammasta päästä, josta se on niitattu nahkaan, ja noin 38 mm leveämmästä päästä. Lähes 2/3 soljen etupuolesta on turkiksen ja

tekstiilin peitossa (kuva 2). Soljen taustapuolella oli sen löytyessä näkyvissä vyönahkaa ja soljen kehän etuosaa (kuva 3). Konservoinnin kannalta tällaiset pronssin ja orgaanisen aineksen yhdistelmät ovat hankalia tapauksia, koska metallille ei voi silloin tehdä normaalia suojauskäsittelyä.

Vyönsoljessa on yleensä kehätankoon kiinnitetty liikkuva, vyön reiän läpi pistettävä paljin, mutta Ristimäen soljen rakenne poikkeaa tästä: kehän etuosan sisäpuolella on kiinteä, nystyrämainen kieli, joka pistetään vyönreikään. Soljessa

↑ 3. Soljen taustapuoli kuvattuna heti esiin kaivamisen jälkeen. Nuolien osoittamissa kohdissa näkyy kehän alareunaan mineralisoitunut palttinasiidoksista tekstiiliä. Koska soljen yhteydessä oli säilynyt orgaanista ainesta, se olisi pitänyt nostaa maan tukemana ja käsitellä suojahansikkaat käsissä. Tämä kuva on kuitenkin tärkeä todiste tekstiili-fragmenteista, jotka hävisivät, kun soljen pinta kuivuessaan hilseili.

KUVA JUHA RUOHONEN

→ 2. Pronssisen vyönsoljen etupuoli on suurelta osin orgaanisen aineksen (turkis, villakangas) peitossa. KUVA TURUN MUSEOKESKUS / RIIKKA SAARINEN

näkyvää kaiverrettua koristeiviivaa ja aukkoja, mutta aukkojen muoto paljastui vasta röntgenkuvasta (kuva 4). Kun soljen kolme pientä aukkoa ovat yläreunassa, kaksi isoa aukkoa hahmottuvat niiden alla oleviksi kaariholveiksi tai -ikkunoiksi, joiden molemmin puolin on kaksi pienempää suorakaiteen muotoista pystyaukkoa. Kun solki on oikein päin, sen suunta vyössä on vasemmalle, kuten nykyaikaisissakin voissä.

Solki on kiinnitetty nahkaan neljällä pronssiniitillä, joiden kanta on pyöreä ja nuppimainen ja vastakappale soljen alla on nelikulmainen.

Turkista ja tekstiiliä soljen yhteydessä

Soljen yhteydessä oli säilynyt turkista ja neljää erilaista kangasta, joista ainakin kaksi on villaa ja yksi kasvikuitua. Päälimmäisenä soljen päällä oli paksua 2/2-villatoimikasta loimi haudan suuntaisesti. Kankaanpalan koko on noin 37x20 mm, sen loimi on S-kerrattua, kude z-kehrättyä. Kankaassa on päälle päin luultavasti nouseva toimiviiva, mutta kudoksen tiheyttä on vaikea määrittää, sillä tekstiilin päällä on hienojakoista savea. Villakankaan alla on turkista karvapuoli solkea kohti. Tuija Kirkinen on tunnistanut turkiksen ilvekseksi (Kirkinen et al. 2020, 50, 54, Fig. 8).

Soljen taustapuolelle sen kehään oli mineralisoitunut kaksi hyvin pientä palt-

tinasidoksista kankaanpalaa (kuva 3), joista pienempi on kasvikuitua, isompi luultavasti villaa. Kasvikuidulta näyttävän palasen koko oli noin 5 x 5 mm, tiheys arviolta noin 16 lankaa/cm. Harvemman kankaanpalasen koko oli noin 10 x 5 mm, tiheys noin 10 lankaa/cm. Kummassakin on z-kehrätty loimi ja kude. Tekstiilien kohta on metallin kuivuttua hilseilyt pois soljen pinnasta (kuva 5).

Punaista kangasta vyössä

Konservointia odottaessaan soljen taustapuolella oleva nahka kuivui ja osa siitä irtosi, jolloin tuli näkyviin soljen ja nahkan välissä olevaa villakangasta (kuva 5). Kangas on vanutettua, mahdollisesti palttinasidoksista. Soljen pituussuuntaan kulkevat s-kehrätyt langat, poikkisuuntaan z-kehrätyt langat. Valomikroskooppilla katsottuna villakuitu näytti punasävyiseltä, ja langasta lähetettiin näyte nestekromatografiseen värianalyysiin Belgiaan (Royal Institute for Cultural Heritage KIK-IRPA Textile Research Laboratory). Tutkimuksen tuloksena varmistui, että villakangas on värjätty punaiseksi värimataralla (*Rubia tinctorum* L.) eli krapilla (Vanden Berghe 2019, 17, 23).

Värimataralla värjättyä tekstiiliä löytyi miehenhaudan 11/2014 lisäksi vain Ravattulan muinaispuvun perustana olevasta haudasta 41/2016. Kaikkiaan

viidestä Ristimäen naisenhaudasta otettiin yhteensä yli 60 lankanäytettä värin määrittämiseksi, mutta krapinpunaista väriä havaittiin vain pukuhaudan kangassukissa ja niiden sidontanauhoissa (Vanden Berghe 2019; 2020).

Värimatara, jonka juurista saadaan vahvaa punaista väriä, ei kasva Suomessa. Se on ollut tuontitavaraa ja siitä syystä arvokasta. Omien villimatarakasviemme juurista saadaan kyllä punaista väriä, mutta se ei ole yhtä voimakasta ja väriainetta tarvitaan enemmän. Krapinpunainen väri on harvinainen myöhäisrautakauden tekstiileissä; se yleistyi vasta keskiajalla (Vajanto 2015, 51; Kirjavainen 2019, 163, 165).

Hautavarustuksen tekstiileistä

Mihin vaatekappaleisiin pronssisoljen yhteydessä säilyneet tekstiilit ja turkis voisivat liittyä? Seuraavassa esitän aiheesta joitakin arvailuja. Soljen alta löytyneet palttinasidoksiset kankaat saattaisivat olla peräisin villamekosta ja sen alla olevasta liinakankaisesta paidasta. Tiiviimmän palttinan tiheys vastaa hyvin aikakauden kasvikuitukankaita, jotka on kudottu hienosta aivinalangasta. Kasvikuitupalttinoille tyypillisesti sekä loimi- että kudelanka on z-kehrättyä. Myös harvempi palttina on kokonaan z-kehrättyä lankaa. Jos se on kasvikuitua, kangas on kudottu edellistä selvästi

←← 4. Röntgenkuva soljesta. KUVA TURUN MUSEOKESKUS /
RIIKKA SAARINEN

← 5. Vyönsoljen taustapuolella näkyy nahan alta
villakangasta. KUVA TURUN MUSEOKESKUS / RIIKKA SAARINEN

→ 6. Nousiaisten Moisio Myllymäen kalmistosta
löytynyt solki. PIIRROS LEPPÄAHO 1937, KUVA 7B

ILVESKUVA PIXABAY / ANDREA BOHL

karkeammista langoista. Palttinasidokset villakankaat ovat harvinaisia myöhäisrautakauden tekstiileissä, mutta z-kehrätyistä langasta kudottuja villapalttinoita tunnetaan Turusta Åbo Akademin tontin keskiaikaisesta aineistosta. Sielläkin selvästi yleisempiä ovat villapalttinat, joissa toinen lankajärjestelmä on z-kehrättyä, toinen s-kehrättyä lankaa (Kirjavainen 2002, 347).

Myöhäisrautakauden ruumishaudoissa vainaja on usein peitetty villaviitalla tai -vaipalla, joista hienoimmat ovat spiraalikoristeisia. Tässä haudassa villatoimikas on paksua, ja sen alla on ilveksen turkista karvapuoli solkea vasten. Aikakauden haudoissa on käytetty vainajan suojana yleisimmin isokokoista hirvieläimen taljaa, mutta myös jäänteitä karhun ja esimerkiksi lehmän taljoista on löytynyt. Ilveksen turkis on ylipäänsä harvainen löytö. Usein on vaikea erottaa, onko vainaja kääritty taljaan vai onko turkis mahdollisesti vaatteesta tai esimerkiksi laukusta (Kirkinen 2019, 63, 65, 78). Ilveksen turkis on arvokasta – olisiko tämän haudan vainaja voitu peittää tai kääriä päällysviittaan, joka olisi vuorattu ilveksen turkiksella?

Vyö?

Toistaiseksi ainoa tunnettu vastine Ravatulan Ristimäen soljelle on Nousiaisten Moisio Myllymäen kalmiston poltto-

kenttäosasta vuoden 1930 kaivauksissa löytynyt solki (KM 9142:12; Kivikoski 1973, Abb. 1178). Kivikosken rautakauden kuvastossa solki on kuvattuna (kuten kaikki muutkin vyönsoljet) niin, että sen suunta on oikealle, mutta Jorma Leppäahon vuonna 1937 Suomen Museossa julkaisemassa piirroksessa soljen suunta on vasemmalle. Näin päin kuvattuna soljen keskellä isompien aukkojen välissä on akantusaihe, yläreunassa on kaksi pientä aukkoa ja alareunassa kolme aukkoa (kuva 6).

Nousiaisten solki on pituus- ja leveys-suunnassa noin senttimetrin Ristimäen solkea lyhyempi: se on 55 mm pitkä ja 22–28 mm leveä. Kivikoski nimittää solkea ”valevyönsoljeksi” (Pseudogürtelschnalle) ja Leppäahoon viitaten hän arvelee soljen kuuluneen niin kutsuttuun normannikilpeen, jonka kullattu kupura löytyi samasta polttokalmistosta. Ratsumiesten käyttämä, lepoasennossa olkapäälle tai kaulaan hihnalla ripustettu kilpityyppi on korkea ja alaspäin teräväksi kapeneva. Leppäahon mukaan ”soljentapainen esine voi olla laite, jolla olkahihnan pituutta säädeltiin” – mutta se ”voi olla vyönsolkikin”. Hän on ajoittanut soljen 1100-luvun loppupuolelle (Leppäaho 1937, passim).

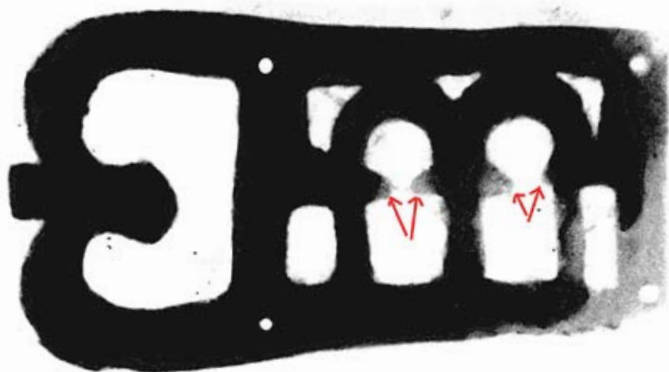
Ristimäen haudassa ei ole mitään viitteitä siitä, että haudassa olisi ollut kilpi tai kilven osia, eikä vyötärön vaiheilta löytynyttä solkea ole edes arveltu muuksi

kuin vyönsoljeksi. Toki on mahdollista, mutta varsin epätodennäköistä, että haudaan olisi varattomattoman keihään lisäksi laitettu myös kilven osa.

”Vihkivyö”

Turun päivänä 2022 julkistettiin Kuralan Kylämaässä keihäs, joka oli valmistettu haudan 11/2014 keihäänkärjen mukaan. Suomen muinaistutkimuksen tuki ry oli tilannut työn puukkoseppämestari JT Pälköltä. Myös soljen valmistamista saman haudan löytöön pohjautuen oli jo viritelty, ja nyt aiheeseen palattiin Pälkön kanssa. Halusimme tietää, kuinka soljen tavanomaisesta poikkeava rakenne toimii käytännössä ja miltä solki näyttää, kun punaista kangasta pilkistää sen aukoista. Suomen muinaistutkimuksen tuki ry tilasi vyön Pälköltä näyttelytarkoitukseen.

← 7. Mia Mikkola on käsitellyt röntgenkuvaa kuvankäsittely-ohjelmalla ja kuva on käännetty negatiiviksi. ALKUPERÄINEN RÖNTGENKUVA
TURUN MUSEOKESKUS / RIIKKA SAARINEN

Kuten yleensäkin, myös tässä tapauksessa rekonstruktion laatiminen vaati monivaiheisen tutkimus- ja keskusteluprosessin arkeologien ja sepän välillä. Se alkoi soljesta otettujen röntgenkuvien sekä muiden valokuvien tarkasta tutkimisesta, mittojen ja muotojen tarkistamisesta, materiaalin valinnasta. Tiivistä viestinvaihtoa käytiin niin soljen aukkojen muodosta, pinnan koristelusta, vyönahan väristä, vyön mitoista, nahan koristelusta kuin muistakin yksityiskohdista sitä mukaan kuin niitä tuli vastaan.

Turun museokeskuksessa otettua soljen röntgenkuvaa oli jo aikaisemmin vahvistettu niin, että saatiin näkyviin orgaanisen aineksen peittämiä kohtia, joissa metallia oli enää hyvin heikosti. Näin ”kaari-ikkunat” saivat ”hartiat” ja kaarien välinen ”karmi” omat ulok-

keensa. Solkeen hahmottui yllättäen kaariholvien sijaan kaksi keilamaista ihmis-hahmoa, joista toinen on ”pallopää”, toinen ”polkkatukka” (kuva 7). Syntyi vaikutelma pariskunnasta, ja sen myötä ilmoille lausuttiin idea ”vihkivyyöstä”.

Soljen ja nahan väliin käytettiin Ravattulan puvun sukista tähteeksi jäänyttä krapinpunaista kangasta, joka on vanutettua villatoimikasta (kuva 8). Soljen aukoista näkyvä punainen – rakkauden ja intohimon väri – tehostaa soljen muotojen hahmottamista – mitä aukkojen sitten olikaan tarkoitus alun perin kuvata (kuva 9).

Ravattulan vyötä ei ole syytä kutsua rekonstruktioiksi, vaan se on ennemminkin haularöydöstä ideansa saanut sovelus. Muinaisen soljen pohjalta syntyneen uuden esineen muotokielessä on myös jotain hyvin modernia (kuva 10).

Lähteet

Julkaisemattomat raportit

- Vanden Berghe, I. 2019. Analysis report. Archaeologic textiles from Ravattula Ristimäki site in Finland. KIK-IRPA Royal Institute for Cultural Heritage, Department Laboratories, Brussel. Ravattulan Ristimäki -tutkimushankkeen arkisto, Turun yliopisto, arkeologia.
- Vanden Berghe, I. 2020. Analysis report. Burial dresses from woman's graves – Ristimäki burial ground, Kaarina town, Finland. KIK-IRPA Royal Institute for Cultural Heritage, Department Laboratories, Brussel. Ravattulan Ristimäki -tutkimushankkeen arkisto, Turun yliopisto, arkeologia.

Kirjallisuus

- Kirjavainen, H. 2002. Medieval Archaeological Textiles in Turku. Helmig, G., Scholkmann, B. & Untermann, M. (eds.), Centre, Region, Periphery. Medieval Europe Basel 2002. 3rd International Conference of Medieval and Later Archaeology, Basel. Vol. 2. Hertingen, 346–351.
- Kirjavainen, H. 2019. Vanhoja näytteitä ja uusia tuloksia. Åbo Akademin päärakennuksen tontin tekstiili-fragmenttien värianalyyysitulokset. Riikka Mustonen ja Tanja Ratilainen (toim.), Pitkin poikin Aurajokea. Arkeologisia tutkimuksia. Turun museokeskus, Raportteja 23, 161–170.
- Kirkinen, T. 2019. Between skins. Animal skins in the Iron Age and historical burials in Eastern Fennoscandia. PhD thesis, Archaeology, University of Helsinki. Helsinki: Unigrafia.
- Kirkinen, T., Riikonen, J., Dove, C. & Ruohonen, J. 2020. The Identification and use of fur and feathers excavated from the Late Iron Age and Early Medieval (12th–13th Centuries) Ravattula Ristimäki Cemetery in Kaarina, Southwest Finland. Fennoscandia Archaeologica XXXVII, 45–59.
- Kivikoski, E. 1973. Die Eisenzeit Finnlands. Bildwerk und Text. Neuausgabe. Helsinki.
- Leppäaho, J. 1937. Nousiaisten kultaiset kilvenosat. Suomen Museo 1937, 51–66.
- Ruohonen, J. 2023. Ravattulan Ristimäki. Ravattulan muinaispuku. Tutkimukset ja valmistusohjeet. Suomen muinaistutkimuksen tuki ry, Turku, 18–27.
- Vajanto, K. 2015. Dyes and dyeing methods in Late Iron Age Finland. Kopio-Niini, Helsinki.

← 8. Solki ennen sen kiinnittämistä nahkavyöhön. KUVA JT PÄLIKÖ

→ 9. Puukkoseppämestari JT Pälikön valmistama vyö. KUVA JAANA RIIKONEN

↓ 10. Solkilöydön mukaan tehty vyö kiinnitetään eri tavalla kuin vyö, jossa on liikkuvalla palkimella varustettu solki: nahkavyö viedään soljen kehän yli, vyönreikä asetetaan soljen nystyrämäiseen kieleen, ja lopuksi vyönpää pujotetaan kulkemaan soljen takaa.

KUVA JAANA RIIKONEN

RAVATTULAN RISTIMÄEN HAUDAN 11/2014 KEIHÄÄNKÄRKI JA SEN TOISINTO

JUHA RUOHONEN

Ravattulan Ristimäeltä on vuosien 2010–2016 kaivauksissa löytynyt kaikkiaan kolme keihäänkärkeä tai sellaisen osaa. Kaksi keihäänkärjestä oli kärkiosan katkelmia, joista toinen löytyi ruumishaudasta arkun-
naulojen joukosta. Sitä oli todennäköisesti käytetty rautanaulan tapaan arkun kantta kiinnitettäessä. Kolmas, tässä tarkemmin käsiteltävä kärki oli kokonainen, ja se löytyi kirkon kivijalan alle sijoittuvasta ruumishaudasta 11/2014.

Kärjen löytöpaikka ja ajoitus

Haudan 11/2014 putkellinen keihäänkärki (TYA 912:1630) oli asetettu haudan keskivaiheille vainajan viereen, oikealle puolelle lantion kohdalle. Löydettäessä kärjen teräpuoli osoitti kohti haudan jalkopäätä. Jälkiä varresta ei havaittu, mutta toisaalta haudassa ei ollut säilynyt mitään muutakaan puuainesta. On todennäköistä, että keihäs ei ole ollut hautaan asetettaessa vartettuna, sillä keihäs ei olisi edes mahtunut hautaan varren kanssa tässä asennossa. Hautaus-
tasosta löytyi kaikkiaan neljä metalliesinettä, jotka keihäänkärjen lisäksi olivat puukko, pronssinen vyönsolki ja kaareva, pyöreästä vartaasta tehdyn rautaesineen katkelma. Haudasta ja haudan muista esineistä kertoo laajemmin Jaana Riikosen artikkeli tässä julkaisussa.

Löydettäessä pahoin ruostuneen putkellisen kärjen kokonaispituus oli 266 mm, josta lehden osuus oli noin 170 mm. Lehden suurin leveys oli 28 mm ja sen paksuus 10 mm. Putken suurin halkaisija oli 33 mm. Lehden alaosaan oli maassa kiinnittynyt kookas ja painava, muodoltaan pyöreähkö hiekansekainen ruoste-
paakku, joka poistettiin konservoinnin yhteydessä. Konservoinnin jälkeen kärjen kokonaispituudeksi saatiin 245 mm ja painoksi 106 g.

Pelkän keihäänkärjen ajoittaminen esineenä on haastavaa. Jerry Möller on kandidaatintutkielmassaan tarkastellut typologisesti Turun yliopiston arkeologian oppiaineen kokoelmissa säilytettyjä keihäänkärkiä, ja hänen mukaansa Ravattulan löydölle lähin vastine on Hämeenkyröstä vuonna 1985 löytynyt kärki TYA 312:1. Kyseinen kärki kuuluu

← Ravattulan Ristimäen haudasta 11/2014 löytynyt putkellinen keihäänkärki konservoituna. Esineen konservoinnin toteutti Arkebuusi osuuskunta. KUVA JUHA RUOHONEN

Esittelytarkoituksia
varten keihäänkärki
päätettiin varttaa.
Kuvassa keihäs
Ravattulan muinais-
pukuun pukeutu-
neen Liedon Vanha-
linnan "vartijan"
kädessä. KUVA ANNE-
MARI LIIRA

Bergljot Solbergin vuonna 1984 laatimassa luokittelujärjestelmässä lähinnä ryhmään XI, jonka ajoitus norjalaisen aineiston perusteella on 950–1050. Ryhmän kärjillä on suhteellisen leveä teräpituuteen verrattuna ja lehden ulkoreuna on joko hieman kaartuva tai suora.

Yhdistelmätypologisesti tarkasteltuna Möller päätyi kotimaisten kärkien osalta ajoittamaan kärjen Solbergia hieman nuoremmaksi, vuosiin 1050–1150. Ristiretkiaika sopiikin hyvin Ravattulan keihäshaudan ajoitukseen myös sen laajemman kontekstin ja muun löytöaineiston perusteella.

Keihäänkärjen valmistus

Vaikka haudan 11/2014 keihäänkärki on ehjä ja kokonainen tyyppinsä edustaja, eivät sen kaikki yksityiskohdat päässeet konservoituna esiin. Erilaisia elävöit-

tämis- ja näyttelytarkoituksia ajatellen päätettiin esineestä tehdä ennallistus. Valmistushaasteen otti vastaan puukko-seppämestari JT Pälikkö, jonka käsialaa on myös tässä lehdessä esitelty Ravattulan vyö solkineen. Suomen muinaistutkimuksen tuki ry kustansi keihään valmistuksen.

Pälikön laatiman työselostuksen mukaan kärjen valmistukseen ryhdyttiin arkeologisesta löydöstä otettujen mittojen sekä esine- ja röntgenkuvien pohjalta. Valmistusprosessin ensimmäisessä vaiheessa takorausdasta levitettiin ja taotettiin muotoon kolmiomainen keihäänputken aihio, jonka kärjestä venytettiin ulos lehden kiilamainen ydin. Tästä aihioista taottiin kartiomainen putki. Hiiliteräksestä taottiin kaksi pitkänomaista kankea. Niiden toiseen päähän taottiin hammastettua tuurnaa käyttäen sahalaikuvio, jonka pinnat puhdistettiin

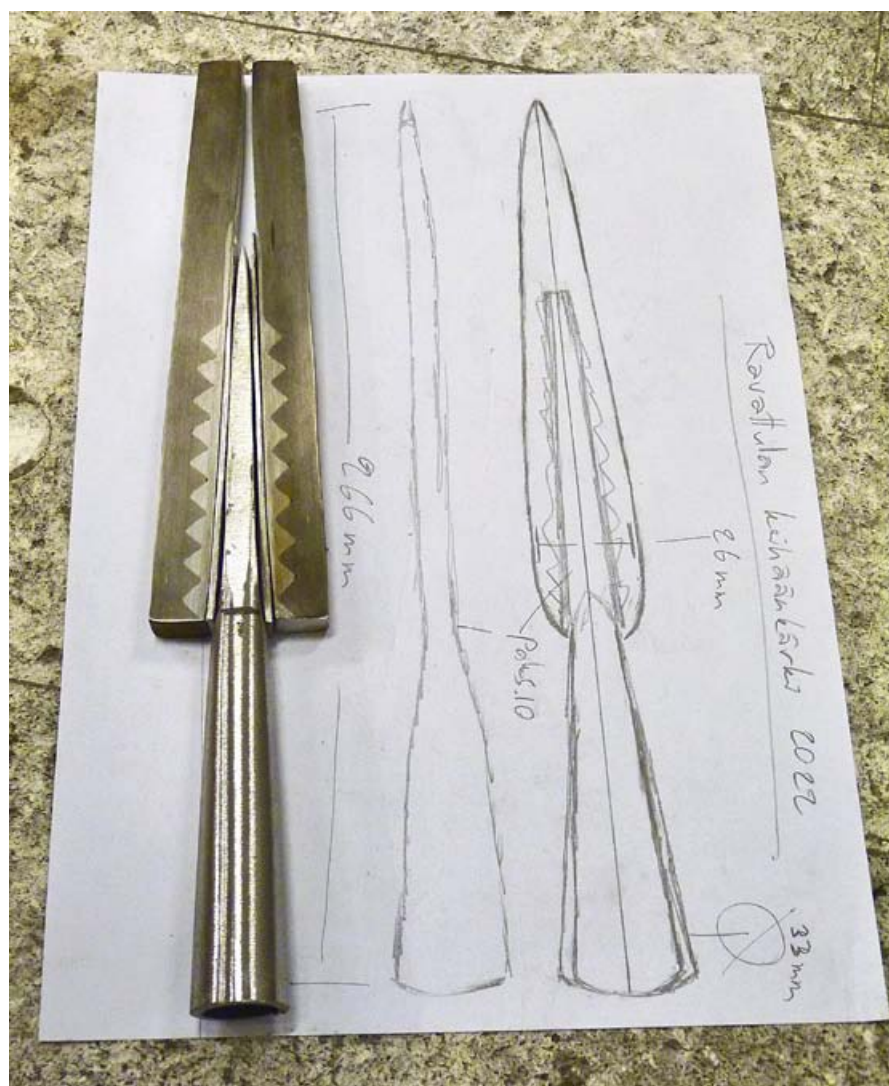
viilaamalla. Takkiraudasta taottiin kaksi litteää varrasta sekä kaksi lyhyempää kankea, joihin viilattiin sahalaikuvion vastakappaleet.

Toisessa vaiheessa putken sauma ahjo-hitsattiin kiinni alasintuurnan päällä. Myös hiiliteräs- ja takkirautaiset kanget hitsattiin yhteen ja venytettiin tarvittavaan mittaansa. Turhaa materiaalia poistettiin hiomalla, ja hitsatut pinnat puhdistettiin hiomalla sekä viilaamalla, ja putken sauma hiottiin tasaiseksi. Työn kolmannessa vaiheessa taotut ja ahjo-hitsatut osat sovitettiin yhteen ja liitettiin kevyesti toisiinsa pistehitseillä ja/tai rautalangalla pusertaen. Yhdellä hitsillä ahjo-hitsattiin lehden osat toisiinsa ja kärjen ytimeen, jonka jälkeen lehden pintojen putsaus hiomalla ja kärjen karkea taonta muotoon.

Valmistusprosessin neljännessä vaiheessa lehti muotoiltiin hiomalla ja lehden juurialue viilaamalla. Taonnassa ja hionnassa syntyneet jännitykset poistettiin hehkuttamalla. Seuraavassa vaiheessa kärki karkaistiin ja päästettiin sopivaan kovuuteen. Tätä seurasi kärjen lopullinen hionta ja käsin viimeistely. Ahjohitsattu kuvio otettiin esille hapolla etsaamalla.

Kärjen valmistuttua ryhdyttiin pohtimaan sen varttamista. Vaikka hautaan ei kärkeä ole laitettu varren kanssa, päädyttiin kuitenkin vartettuun versioon, koska silloin esine muodostaa selkeän ja ehjän kokonaisuuden. Haittapuolina voidaan pitää keihään hankalampaa säilytystä ja kuljettamista. Hankkeen viimeisessä eli kuudennessa vaiheessa valmis kärki istutettiin puuvarteeseen. Koska alkuperäisessä putkessa ei havaittu lainkaan kiinnitysreikiä, kiinnitettiin varsi kärkeen liimaamalla. Varren puulajiksi valikoitui koivu, joka muotoiltiin lopulliseen muotoon ja tasapainoon. Varsi sävytettiin kevyesti ja suojattiin pellavaöljyseoksella kosteutta vastaan. Suojaamista ja kuljetusta varten karkkiosaan Pälikkö teki kasviparkitusta hirvennahasta vielä suojakotelon.

← Keihäänkärjen pääosat eli putki ja lehden sahalaikat valmiina ahjojohitsiin. Paperille on hahmoteltu alkuperäisen löydön muotoja ja mittoja. KUVA JT PÄLIKÖ

Toisinto ja sen julkistaminen

Keihäänkärkitoisinnon kokonaispituudeksi tuli 290 mm. Siinä lehden pituutta on 187 mm, leveyttä 32 mm ja paksuutta 10 mm. Putken halkaisijaksi tuli 25 mm ja kokonaispainoksi 256 g. Valmistuneen keihään kokonaispituus vartettuna on 198 cm ja paino 786 g. Alkuperäiseen löytöön verrattuna kärjen lehti on hieman pidempi ja leveämpi, sillä ajatuksella, että keihäänkärki on aikojen kuluessa vaurioitunut käytössä ja sitä on todennäköisesti uudelleenmuotoiltu, ehkä jopa takomalla. Kuluminen näkyy alkuperäisestä keihäänkärjestä otetuissa röntgenkuvissa esimerkiksi siten, että lehden juuressa sahalaitakuvio ulottuu aivan leikkaavan terän reunaan asti. Kärki valmistettiin siis sellaisiin mittoihin, kuin mitä sen esikuvan voi olettaa olleen uutena ja käyttämättömänä.

Myös putki on jonkin verran alkuperäistä pidempi ja ympärysmitaltaan hieman sirompi. Putken kaulaan jätettiin esittelykäyttöä ajatellen näkyviin hieman hitsautumatonta saumaa, kuten myös lehdessä näkyvä piste, jossa kaikki ahjo-hitsatut osat liittyvät yhteen. Nämä olivat toivottuja ”virheitä”, jotka toivottavasti helpottavat keihäänkärjen rakenteen ymmärtämistä. Sudenhammaskuvio on alkuperäistä huomattavasti paremmin esillä.

Kärki julkistettiin Turussa Kuralan Kylämän Tryskimakasiinissa Esihistoria esille -tapahtuman yhteydessä sunnuntaina 18.9.2022. Tilaisuudessa kuultiin allekirjoittaneen esitelmä ”Keihäsmies kirkon alla. 1100-luvulle ajoittuva Ravatulan Ristimäen ruumishauta 11/2014” ja JT Pälikön ”Ristimäen keihäänkärki nykysepän silmin – ja käsin”. Näitä seurasi rekonstruktion julkistaminen ja esittely. Esillä oli myös alkuperäinen löytö konservoituna. Molemmat esineet pyritään saamaan myös jatkossa samanaikaisesti yleisön nähtäville.

➤ Keihäänkärjen valmistusvaiheista kertoi Kuralan Kylämän Esihistoria esille -tapahtumassa puukkoseppämestari JT Pälikkö. KUVA JUHA RUOHONEN

→ Vartettu kärki lehden sudenhammaskuviointeen on edustava esimerkki 1100-luvun keihäänkärjestä. Suojakotelolle ei ole arkeologista vastinetta. KUVA JT PÄLIKÖ

LOUHI RY 20 VUOTTA

Pronssikausihenkinen kuororituaali Laitilan Hautvuorella

MAIJA MÄKI JA SIRKKU PIHLMAN

Lounais-Suomen esihistoriamatkailuyhdistys Louhi ry perustettiin toukokuussa 2000. Yhdistyksen perustamista edelsi Lounais-Suomen esihistoriamatkailun kohderekisteri -projekti (1997–1999). Projektissa laadittiin rekisteri lounais-suomalaisista arkeologisista kohteista, joissa nähtiin potentiaalia ja kehittämistarpeita matkailukäytössä. Rekisteriin saatiin yhteensä 141 kohdetta, ja kohteita myös arvioitiin saavutettavuuden näkökulmista. Kohderekisteriprojektissa työskentelivät Sari Mäntylä sekä Marja Sipilä (nyk. Pälikkö), ja projektin johtajana toimi Sirkku Pihlman Turun yliopiston museologian oppiaineesta. Kun projekti ei onnistunut saamaan jatkorahoitusta, päätettiin perustaa yhdistys, jossa esihistoriamatkailusta kiinnostuneet arkeologit, käsityöläiset ja matkailualan yrittäjät lähtivät yhteisvoimin kehittämään alaa.

Yhdistyksen toiminta-ajatuksena on alusta asti ollut esihistoriamatkailun edistäminen vaalien samalla arkeologista kulttuuriperintöä ensisijaisesti toimintalueella Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa. Vuonna 2020 Louhi ry täytti 20 vuotta, ja lähdimme ideoimaan yhteisöllistä äänimatkaa kaukaiseen menneisyyteen. Juhla kulki pitkään ”Kivien laulu” -työnimellä, ja tässä jutussa muistelimme, miten kuororituaali oikein saatiin aikaan – varsinaista juhluvuotta kaksi vuotta myöhemmin.

Idea Kivien laulusta

Lähtökohtana oli, että haluttiin viettää juhlaa luovissa merkeissä ja vahvistaa muinaisjäännöksen kokemista tieteellis-taiteellisesti. Paikaksi ajateltiin alun alkaen Laitilan Hautvuorta ja sen lähellä sijaitsevaa Louhenlinnan esihistoriateemaista tilausravintolaa. Siellä Louhi ry piti yhden ensimmäisen toimintavuoden kokouksistaan marraskuussa 2000.

Performanssissa haluttiin tulkita Hautvuorta arkeologiseen tutkimukseen perustuen ja sitä soveltaen. Hautvuori on pronssikautinen ”aidattu vuori”, yhteisöllinen kulttipaikka, jossa paikalliset ihmiset ovat kohdanneet sisämaan sarsankeraamista väestöä. Unto Salon ajatuksia mukailleen tuolloin kohtasi myös kaksi maailmanymmärrystä: paikallinen, skandinaavien kanssa yhteinen säänjumala, suomeksi Ilmamo aseenaan kivinen reikäkirves, ja täällä tuolloin vielä tuntematon Ukko, ukkosen jumala, aggressiivinen ja seksuaalinen olento.

Suomessa on tunnistettu pronssikautinen aidattujen vuorten ilmiö, ja niitä on aiemmin nimetty linnavuoriksi. Samankaltaisia on ainakin Ruotsissa. Näille nuoremman pronssikauden aidatuille vuorille on ominaista liminaalisuus: rajalla oleminen ja rajattuna oleminen. Raja on voinut olla profaanin ja sakraalin tai elävien ja kuolleiden välinen.

Rajan sisä- ja ulkopuolella ovat vallinneet aivan eri säännöt, ja tällä paikalla on voinut kohdata rajan toispuoleisia. Aidatun vuoren ajatus nousi Henrik Asplundin tutkimuksista, ja uskomusmaailmaan liittyviä pohdintoja haettiin Unto Salolta.

Valitun paikan luonteen vuoksi teeman piti sisältää kiveä. Kiviä haluttiin kuunnella ja antaa niille lisää ääntä, haluttiin Kivien laulu. Juhlan suunnittelu alkoi aivan vuoden 2020 alussa ja valmista piti tulla helatorstain tienoiksi. Taidetta edusti musiikkipedagogi Risto Ala-Kaila, ja kivien lauluja tieteen näkökulmasta toisivat esiin Riitta Rainio ja Timo Muhonen esitelmissään.

Hautvuori-tapahtumaa suunnittelevan tapaamisen muistiossa maaliskuun 2020 alussa tunnelmoitiin kevään merkeillä: ”Risto ehdotti konseptiksi helatorstairituaalia, sillä helluntai ja helatorstai olivat hedelmällisyysriittien ja ukonvakkojen aikaa. Koetettaisiin herättää juhlijat kuulemaan ja aistimaan uteliaina. Hautvuoren kivet saatettaisiin soimaan, Akka ja vainajat alhaalla, Ukko ylhäällä riehuma: kivillä soitto, rummulla soitto, tarvekaluilla soitto. Pyhitettäisiin kevättä ja hedelmällisyyttä ja pyritäisiin lähestymään shamanismiin liittyvää syvää luonnonymmärrystä. Yhdeksän puun oksilla ensin virvottaisiin ja sitten sytytettäisiin helavalkea – Louhenlinnan takkaan.”

Myöhemmin maaliskuussa, kun piti ruveta oikein harjoittelemaan, herättiin sitten koronarajoituksiin ja suunnittelu tyssäsi. Juhlat piti siirtää. Ja taas siirtää. Risto alkoi suunnitella verkkokurssia, jolla voitaisiin kehitellä Hautvuoren teemoja ja äänimaailmoja ja yhdistää niitä teorioihin maailmasta. Teemanimeksi sovittiin Kivimäen loitsut. Kurssi toteutui keväällä 2021, ja taas ajateltiin pitää juhlat toukokuussa. Eipä pidetty, korona-aika jatkui.

Kivien ääniä etänä ja läsnä

Äänimaisema-teemaista kurssia on hankala toteuttaa netissä. Tekniikka ja sen ongelmat veivät paljon huomiota. Innostavinta oli, kun päästiin itse tuottamaan ääniä ja liikkumaan toisten tuottamissa äänimaailmoissa. Yhtenä aiheena piti olla muinaisjäänköhteiden kuuntelu. Se ei toteutunut, mutta osallistujista ainakin Sirkku alkoi kurssin innoittamana kiertää lähiseudun lohkarekivikohteita, joilla on erityisiä nimiä ja tarinoita. Hän kirjasi ylös ja koetti hiukan äänittääkin, mitä kohteilla kuului. Aika vallitsevana olivat tien, teollisuuden ja lehtipuhaltimen äänet, mutta kuului muutakin kuten kiveltä tippuvien vesipisaroiden ääniä, lintuja ja kiven kohinaa. Vaan ihmeellisiä ovat kohteet nykyäänineenkin.

Kurssi tuotti Riston ohjaamin teemoin ja toisiinsa limittyvin kategorioin joukon loitsuja: Suomen kansan vanhoista runoista poimittuja tai itse luotuja. Niiden piti kattaa kaikki olennainen: synnyt, mennyt, nykyisyys ja tuleva, sosiaalinen, kulttuurinen ja materiaallinen ja henkinen. Näiden loitsujen sanoin harjoitettiin kaikupiiriä ja äänillä improvisointia. Ne olivatkin sitten Hautvuoren Kivimäen loitsut -toteutuksen, kuororituaalin, pohjana.

Risto sävelsi hymnin ja balladin juhlan ja kuororituaalin ohjaaviksi teemoiksi. Joutsenten saapuminen ja tulen – lyhdyn – sytyttäminen oli tarkoitettu rituaalin

→ Kuororituaaliin osallistuvat retkeiläiset vaelsivat runsaan kilometrin matkan Laitilan Hautvuoren kivikehälle. Toukokuinen auringon paiste helli runsaslukuista joukkoa. KUVA ARTO KANERVA

Kivimäen loitsut

Risto Ala-Kaila, Anne Nuuttila, Maija Mäki, Sirkku Pihlman
ja Mervi Suhonen, pohjana Suomen kansan vanhat runot.

Marssi

Hiihätä hikehen miestä, Lemminkäistä liiatenki.
Tulikettu tunnossani, revon reitti kartallani.
Anna korpin kolmas silmä: Ylähäksi näkiä, alahaksi katsoja.
Nouse Norosta, suon sopesta!
Ota, tuli, tusku! Ota, kivi, kivut!

Ilmamon Soitto

Mehiläinen, ilman lintu, tuo mettä Metsolasta
Kipeille voiteeks, vammoille paranteeks.
Ompele utuisin neuloin!

Hymni

Tulen on synty taivosesta, vuoresta veen sikiö.
Sai talo tulelliseksi, maailma valkealliseksi.
Annapas ajan kulua, päivän mennä, toisen tulla,
Taas minua tarvitahan, katsotahan, kaivatahan,
Uuen sammon saattajaksi, uuen soiton suorijaksi,
Uuen kuun kulettajaksi, uuen päivän päästäjäksi.

Balladi

Suon on saaret virvatulta, Usvat öiset raudan aamut,
Ihmeet, aaveet, ammoisaika, taidot tiedon aavistusta.

huipentumiksi. Riston menneisyyskuvittelu oli shamanistis-kalevalaista, ja kuororituaalin taustalla vaikutti myös antiikin draamatraditio. Antiikin traditioon, shamanismiin ja totuuden hetkeen liittyivät myös naamiot. Rituaalissa tuli olla vaikuttava kaari menneisyyden tuntemuksesta tulevaisuustietoisuuteen ja maailman pelastumistavoitukseen.

Keväällä 2022 piti palauttaa mieleen, mihin saakka oli päästy. Riston päässä kihisi edelleen, oli niin paljon vaihtoehtoja ja epätoivokin nosti päätään, kun louhilaiset eivät ymmärtäneet harjoittelun päälle. Rituaaliin astui mukaan jutulintu. Tarhan tekemisen ja sen kiertämisen kautta kuororituaalin kokemukseen saatiin omakohtaisuutta sekä yhdessä kuljettava, kiertävä liike. Ja rakentaminenkin oli oma prosessinsa. Kaunis siitä tuli ja sitä oli hyvä kiertää! Tässä vaiheessa luovaa prosessia pronssikaudesta oli edetty johonkin määrittelemättömään aikaan, jossa olivat mukana kaikki ajat.

Juhlan hetki

Juhlapäivä koitti vihdoinkin 15.5.2022, kaksi vuotta aikataulusta jäljessä. Sää oli mitä parhain ja mukaan tulleet rakastettavia. Jatulintarhasta, joka oli yöllä noussut kal-liosta, aloitettiin, kierrettiin ja otettiin mukaan soittokivet. Risto ja Jukka tahdit-tivat menoa nokkahuilulla ja rummulla.

Käveltiin runsaan kilometrin matka ihmeelliselle Hautvuorelle. Sen kivikehän paikoille tehtiin piiri, jossa loitsurituuali tapahtui. Mukana olivat antoivat loitsuille voimaa kivillä tahdittaen. Erään osal-listujan soittokivi jopa halkesi keskeltä kahtia tahti-iskujen voimasta. Joutsenet-kin saapuivat, tuli sytytettiin ja naamiot riisuttiin, keillä oli. Maailma saatettiin valkeammaksi ja toiveikkaammaksi. Ja sitten tutustumaan Hautvuoreen ja sen luoliin!

Soittokivet jätettiin uuden rajaröyk-kiön pohjaksi Hautvuoren aluetta si-vuavan metsäoajan varteen ja kiitettiin Hautvuoren väkeä vierailusta. Palates-sa kierrettiin vielä jatulintarha, haet-tiin siltä monen eri puulajin klappeja ja vietiin Louhenlinnan helavalkeaan. Juotiin Ukon malja, ja käytiin pöytiin

ruokailemaan, seurustelemaan eni-mäkseen vanhojen tuttujen kanssa ja kuuntelemaan Riitan ja Timon esitel-miä. Ne viimeistään valaisivat, miten kivet ja ihmiset vuorovaikuttavat ja mi-ten kivet puhuvat ja laulavat ja miten niitä voi kuunnella. Timon esitelmän ”Kivi suomalais-karjalaisessa kansan-uskossa” voi lukea Louhin blogista. Sa-mana päivänä julkaistiin myös Louhi ry:n aktiivien, erityisesti Annen ja Pekan, suunnittelema ja toteuttama Hautvu-orelle sijoittuva Adventure lab, jonka voi suorittaa maastossa mobiililaitteen kanssa.

Jälkimaku juhlasta on mitä parhain, kiitos kaikkien mukana olleiden, hien-ojen kohteiden ja hyvän sään!

Käytännön oppina kuitenkin: jos ei ole helppoa sovittaa yhteen näkemyksiä ja toimintatapoja, ei nykyisin ole helppoa saada ihmisiä liikkeelle näinkin ”kauas”, tietynä päivänä, tietynä kellonaikana. Mutta Adventure lab -nettisovelluksella ihmiset saa hyvin liikkeelle maastoon, milloin kullekin sopii! Kokemus on tietysti hyvin toisenlainen kuin yh-teisöllisessä tieteellä ja taiteella höys-tetyssä juhlassa.

Lähteitä:

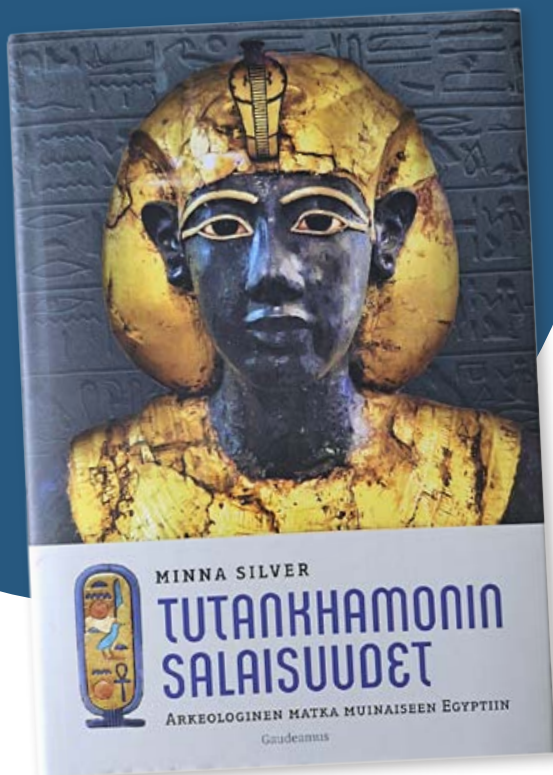
- Asplund, H. 2008. Kymittä. Sites, centrality and long-term settlement change in the Kemiönsaari region in SW Finland. Väitöskirja, arkeologia. Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-3628-1>
- Kärki, M. 2008. Laatua esihistoriamatkailuun – Lounais-Suomen esihistoriamatkailuyhdistys Louhi ry. Teoksessa: Teemu Mökkönen & Sirkka-Liisa Seppälä (toim.) Arkeologipäivät 2007, 24–32. Anjalankoski: Suomen Arkeologinen Seura ry. http://www.sarks.fi/ap/ap2007/ap2007_04_karki.pdf
- Muhonen, T. 2022. Kivi suomalais-karjalaisessa muinaisuskossa. <http://louhiry.blogspot.com/2022/05/kivi-suomalais-karjalaisessa.html>
- Salo, U. 2012. Kalevalaiset myytit ja uskomukset 1–3. Amanita Oy.
- Stenqvist, E. 2011. Hägnadsidén under yngre bronsålder. En studie av hägnade berg i och kring Huddinge socken. Institutionen för arkeologi och antikens kultur. Stockholms universitet.
- Tuovinen, T. 1988. Klingande sten, uppradad sten – två maritima fornlämningar i Nagu och Korpo. Teoksessa: Kristiina Korkeakoski-Väisänen (toim.) Baskerilinja, 111–119. Turku, Turun yliopisto.

↖ Loitsurituuali Hautvuoren kivikehällä. KUVA ARTO KANERVA

↓ Juhlaväki pääsi kiertämään edellisenä päivänä kootun jatulintarhan.

KUVA ARTO KANERVA

Jälkimaku juhlasta on mitä parhain, kiitos kaikkien mukana olleiden, hienojen kohteiden ja hyvän sään!

Tutankhamonin salaisuudet

HANNA LEHMUSTO

Silver, Minna

**Tutankhamonin salaisuudet –
arkeologinen matka muinaiseen Egyptiin, 350 s.
Gaudeamus, 2022 | ISBN 978-952-3451-9-64**

Vuonna 2022 arkeologia-aiheista uutisointia seurannut ei varmasti voinut välttyä tiedolta, että nuorena kuolleen faarao Tutankhamonin haudan löytymisestä oli kulunut pyöreät sata vuotta. Löytö oli aikanaan sensaatio, ja se aiheutti suoranaisen Egypti-buumin ympäri maailman. Hautakokonaisuus on vielä nykyisinkin muinaisen Egyptin kuuluisin, ja tutkittavaa siinä riittää edelleen.

Pyöreiden vuosien kunniaksi suomalainen arkeologi, tohtori Minna Silver julkaisi satavuotista tutkimusta esittelevän ja myös pohjoismaisten tutkijoiden osuutta valaisevan teoksen *Tutankhamonin salaisuudet – arkeologinen matka muinaiseen Egyptiin*. Teoksen kirjoittaja Minna Silver on tunnettu Lähi-Idän ja Välimeren ympäristön arkeologian ja historian tutkijana Helsingin ja Oulun yliopistoissa, ja hän on tehnyt myös kenttätöitä tällä alueella. Teosta kirjoitettaessa on haastateltu myös egyptiläisiä alan tunnetuimpia asiantuntijoita, ja vankka asiantuntemus kirjasta välittyikin.

Kirja on jaettu seitsemään lukuun, jossa kussakin käsitellään hautalöytöä ja sen tutkimusta eri näkökulmista. Teoksen alussa esitellään Tutankhamonin aikaista elämää muinaisessa Egyptissä, mikä luo pohjan koko muulle kirjalle. Teoksessa edetään haudan löytymisestä

ja tutkimisesta Tutankhamoniin ihmisenä ja hallitsijana. Sivuilla tarkastellaan Tutankhamonin elämää, elinympäristöä, perhettä, uskontoa sekä kuolemaa ja sen myötä taas kuninkaallista hautaa, joka löydettiin vasta tuhansia vuosia myöhemmin. Viimeinen luku käsittelee tapahtumia Tutankhamonin kuoleman ja hautaamisen jälkeen; mitä tapahtui kuninkaalliselle perheelle ja Tutankhamonin jälkeen Egyptiä hallinneille seuraajille, miten löytö on vaikuttanut koko Egypti-kuvaan? Mainitsemisen arvoisia ovat myös lukuisat tekstin väliin sijoitetut tietolaatikat, joissa paneudutaan tarkemmin tekstissä sivuttuihin asioihin ja taustoitetaan asioita ja ilmiöitä.

Huolimatta siitä, että Tutankhamonista on viimeisen sadan vuoden aikana julkaistu hyllymetreittäin kirjallisuutta ja lukemattomia tv-dokumentteja, on tässä teoksessa koottu yhteen niin monia erilaisia näkökulmia – sekä arkeologisia, historiallisia että kulttuurihistoriallisia – että jonkin verran muinaiseen Egyptiin perehtynytkin löytää siitä varmasti uutta asiaa. Itse pidin mm. muinaisen Egyptin tutkijoita esittelevästä katsauksesta – heidän ansiostaan tieto on meille saatavilla. Howard Carterin ja lordi Carnavonin nimet toki ova tuttuja Tutankhamoniin tutustuneille, mutta

tunnustusta ansaitsevat monet muutkin. Ensimmäinen tunnettu Egyptin historiaa tutkinut suomalainen mittasi pyramideja jo 1700-luvulla! Pohjoismaat ovat muutenkin teoksessa esillä mm. Egyptin faaraiden aikaisten kauppareittien yhteydessä – meripihkaa tuotiin Egyptiin Tanskasta saakka, ja tavaraliikenne toimi myös toiseen suuntaan.

Riippumatta aiemmasta tietotasosta on *Tutankhamonin salaisuudet* varsinainen aarre muinaisen Egyptin tutkimuksesta kiinnostuneelle, mukavalukuinen ja erittäin monipuolinen. Teoksessa on kuitenkin sen verran tiivistä tietoa, että satunnaiselle selaajalle tai kovin nuorelle Egypti-innostuneelle se ei liene aivan omimmillaan.

Kuvia on hyödynnetty runsain määrin; teoksessa on sekä esinekuvia, maisemia ja aluekuvia että tilannekuvia kaivauksilta, mutta painotus on siitä huolimatta tekstissä. Toisin kuin kuvakirjoissa tai ”kahvipöytäkirjoissa” kuvat ovat havainnollistavia ja täydentäviä. Kuten nykyisin yhä useampi tietokirja, *Tutankhamonin salaisuudet* julkaistiin heti ilmestyessään myös äänikirjana. Tämä on ilahduttavaa, sillä se saattaa teoksen laajemmin saavutettavaksi, ja *Tutankhamonin salaisuusilla* on paljon annettavaa monenlaiselle lukijakunnalle.

Ajankohtaista Varsinais-Suomen alueellisesta vastuumuseosta

Turun maakuntamuseon ystävät ry
Åbo landskapsmusei vänner rf

Jo 40 vuotta!

Arkeologiset esinekokoelmat kiinni 1.1.2024

Turun museokeskus valmistee kokoelmamuuttoa. Arkeologiset esinekokoelmat suljetaan muuton vuoksi 1.1.2024. Jos suunnittelet esilleottopyyntöä tieteellistä tutkimusta tai opinnäytetyötä varten, toimi vuoden 2023 aikana. Löytöjä voi tutkia Kalastajankadun toimipisteessä 2023 loppuun saakka. Näyttelylainatoiminta on kiinni. Arkeologiset näytekokoelmat ovat avoinna normaalisti muuton ajan. Museon muut kokoelmat on jo suljettu muuttovalmistelujen vuoksi. Aineistopyynnöt: tanja.ratilainen@turku.fi (2 vko ennen haluttua päivää).

Museon arkeologinen vapaaehtoistoiminta

Vapaaehtoiset voivat osallistua tallennustyöhön valokuvaamalla keskiaikaista kaupunkiarkeologista esineistöä Turun museokeskuksessa. Tehtävät eivät vaadi aiempaa kokemusta. Valokuvat tallennetaan museon tietojärjestelmään, ja ne julkaistaan Finnassa. Ota yhteyttä Turun museokeskuksen vuorovaikutussuunnittelijaan: museo.vuorovaikutus@turku.fi

Museo valmistee käyttäliittymää kulttuuriympäristötiedon avaamiseen

Tavoitteena on asiakasystävällinen ja helppokäyttöinen liittymä, josta saa tietoa kokoelmaesineistä, vanhoista valokuvista, rakennuksista, muinaisjäänneksistä, maiseman historiasta jne. Lisätietoja hankkeesta: kristiina.syrjasuo@turku.fi

Oletko kiinnostunut historiasta, kulttuurista, taiteesta?
Liity yhdistyksen jäseneksi!

■ Onko yhteisen kulttuuriperintömme säilyminen tuleville sukupolville ja sitä edistävä museotoiminta mielestäsi tärkeää? Kuulutko niihin ihmisiin, joiden mielestä museokäynnit ja näyttelyvierailut ovat antoisia?

■ Turun maakuntamuseon ystävät ry on vuonna 1983 perustettu varsinaissuomalaisten museoiden ystävä-yhdistys. Yhdistyksen jäsenenä saat mahdollisuuden tutustua museoihin ja näyttelyihin sekä erilaisiin kulttuuri-kohteisiin sekä tuet turkulaista ja varsinaissuomalaista museotoimintaa. Yhdistys järjestää matkoja ja retkiä sekä koulutus- ja esitelmätilaisuuksia ja osallistuu julkaisu-toimintaan. Yhdistyksessä toimivat arkeologian jaosto, matkailujaosto ja taidejaosto. Arkeologian jaosto julkaisee vuosittain ilmestyvää Arkeologia nyt -lehteä.

■ Yhdistys tekee yhteistyötä muiden turkulaisten museo-ystävähdistysten kanssa – Arkeologian jaosto myös Lounais-Suomen esihistoriamatkailuyhdistys Louhi ry:n ja Suomen muinaistutkimuksen tuki ry:n kanssa.

■ Liittymällä yhdistyksen jäseneksi:

- voit osallistua yhdistyksen järjestämiin tapahtumiin ja retkiin sekä Turun museokeskuksen tapahtumatoimintaan
- saat Turun museokeskuksen vuosijulkaisun, joka esittelee kiinnostavia ajankohtaisia ja ajattomia teemoja
- saat kutsukortit Turun museokeskuksen museoiden näyttelyavajaisiin
- pääset Turun museokeskuksen museoihin ilmaiseksi
- saat alennusta Turun museokeskuksen museokauppojen tuotteista
- saat halutessasi Arkeologia nyt -lehden.

■ Jäsenmaksut:

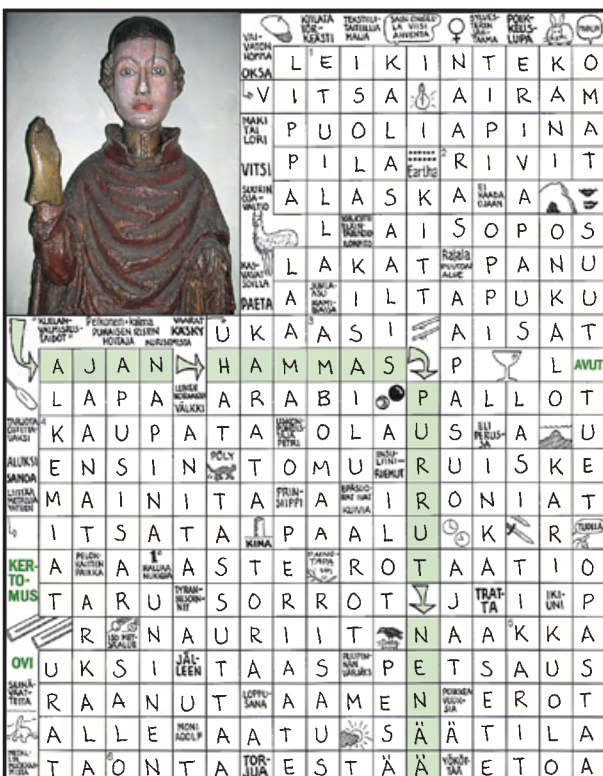
henkilöjäsen 22 €, perhejäsen 6 €, yhteisöjäsen 40 €. Jäseneksi voit liittyä lähettämällä sähköpostia osoitteeseen maakunta@museonystavat.fi.

■ Jos olet kiinnostunut erityisesti arkeologian jaoston toiminnasta, ota yhteyttä sähköpostilla arkeoinfo@gmail.com.

Tänä vuonna olemme tukemassa myös Turun yliopiston arkeologian oppiaineen ainejärjestöä.

ARKEORISTIKKO 2022/ratkaisu

Hillevi Sartola-Hippa

KASSA TÄRKEÄN UUTISEN PAIKKA JÄTTILÄISKÄÄRME KILPA-AJAJAN HALLITSEMA

KASVIHUONE

ÄKKÄISIÄ

L XL

KREIKKALAISIA UUNIRUOKIA

AFGANISTANISSA

2x

1

Kare-nina

JERMLAN SOLITU

PIENI PURO SIKIÖ

2

VÄIJYÄ RYHMÄ

ANTAA HYVIN TARKKAN AJAN

KEI-TOT

SILMÄN LINSSI

PUKIJÄ JOLPPI

TV-PAIKKA

SENTTIÄKÄÄN EI TIPU

HEDELMÄTÖN MUSI-KAALI HETI

POMO

TILAVUUS-MITTA

3

LAU-KAISTA

LASTU PUU-KOILLE

HEVO-SEN SUUHUN

SUOMEN-TAJA ANNIKKI LEIVÄKSI

4

RAHAN TILILLE HOI-DOKKI TULLA HUILUKSI

6

LAU-SEISSA PYYDYS

PERUS-TUU GOSPE-LIIN

SUKSIEN POH-JISSA

5

HIE-NOJA

PYS-TYÄ

KORIS-TE

ARK-KU

TII-VIITÄ

OTA TAMMA

ITÄ-AUTO

ANTAA TUKEA

VENÄ-JÄN MIES

KUVI-OIDA IHOA

KÄY-TÄNTÖ

ARVO-TAULUILE

VII-MEKSI ILMES-TYNYT

OKSANEN + KALMA KANKATA

TEHE-RAH

KORJAT-TAVIA

HEVO-SEN SUUHUN

SUOMEN-TAJA ANNIKKI LEIVÄKSI

RAHAN TILILLE HOI-DOKKI TULLA HUILUKSI

LAU-SEISSA PYYDYS

PERUS-TUU GOSPE-LIIN

SUKSIEN POH-JISSA

HIE-NOJA

PYS-TYÄ

ITÄ-AUTO

ANTAA TUKEA

VENÄ-JÄN MIES

KUVI-OIDA IHOA

KÄY-TÄNTÖ